

SELJAČKE BUNE I NEMIRI U SREDIŠNJOJ HRVATSKOJ
ŠEZDESETIH GODINA 19. STOLJEĆA*Dragutin Pavličević*

Uvod

Ukidanje feudalnih odnosa u banskoj Hrvatskoj 1848. nije bilo potpuno jer su se zadržale neke daće i odnosi kao i do tada. Zbog toga seljaci nastavljaju borbu za nesmetano posjedovanje i korištenje šuma, paše, vinograda i istodobno prosvjeduju i bune se protiv otezanja zemljišnorasteretnog postupka, velikih otkupnina zemlje, povećanih poreza, nepravednih komasacija i segregacija. Usporedo s tim teče proces pretvaranja vlastelinstava i privatnih seljačkih posjeda u individualna gospodarstva zasnovana na robno-novčanim odnosima novoga, kapitalističkog društva. Sve to dovodi do propadanja sitnoga gospodarstva, raslojavanja pa i proletarizacije sela i raspadanja obiteljskih zadruga kao posljedice novih odnosa u agraru.

Ti odnosi u prijelaznom razdoblju nakon ukidanja kmetstva pa do osamdesetih godina 19. stoljeća nisu još dovoljno istraženi, a ni monografski obrađeni; postoje rasprave koje nam omogućuju samo općenit uvid u zbivanja toga doba. To su uglavnom radovi ekonomista i historičara Rudolfa Bićanića,¹ Mije Mirkovića,² Bogdana Stojsavljevića,³ Ljerke Kuntić,⁴ Vasilija Krestića,⁵ i djelomice Josipa Bösendorfera.⁶ Građu o zakono-

¹ R. Bićanić, *Agrarna kriza od 1873—1895. i njezin utjecaj na ekonomsku i socijalnu strukturu Hrvatske*, Zagreb 1937, 32, pos. ot. iz časopisa »*Ekonomist*« br. 3—5, 1937.

² M. Mirković, *Ekonomska historija Jugoslavije*, Zagreb, 1962, 443. Vidi i izvanredne Mirkovićeve predgovore dvjema Stojsavljevićevim knjigama koje se navode u bilj. 3.

³ B. Stojsavljević, *Gornjaci — prilog proučavanju gornočinjenih agrarnih odnosa*, Zagreb 1959, 191; isti, *Šuma i paša u borbi sela u Hrvatskoj i Slavoniji poslije 1848.*, Zagreb 1961, 313, i zatim: *Povijest sela, Hrvatska — Slavonija — Dalmacija 1848—1918*, Zagreb 1973, 428. Prve dvije knjige imaju opširne i studiozne Mirkovićeve predgovore, a treća je, zapravo, uz neke dopune sastavljena od prve dvije knjige.

⁴ Lj. Kuntić, *O nekim osnovama za politiku hrvatskih građanskih stranaka u XIX. stoljeću*, *Radovi Filozofskog fakulteta, Odsjek za povijest* 2, Zagreb 1959, 39—86.

⁵ V. Krestić, *Seljački nemiri u Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih godina XIX. vijeka*, *Zbornik Historijskog instituta JAZU*, 5, Zagreb 1964, 387—438. Bio je to prvi značajniji rad o seljačkim nemirima toga doba u Hrvatskoj izrađen na

davnoj djelatnosti Hrvatskog sabora i drugih organa objavio je Milivoj Vežić,⁷ ali unatoč tome još nema cjelovitih, sintetskih radova o povijesti agrarnih odnosa u Hrvatskoj i Slavoniji. Doduše, razdoblje od 1873. kad je izbila gospodarska kriza u Evropi i zahvatila područje čitave Austro-Ugarske pa do devedesetih godina obradio je u spomenutom radu R. Bičanić,⁸ a od seljačkih nemira 1883. pa na dalje postoji u Sida k-Gross-Kar aman-Šepicevoj Povijesti hrvatskog naroda 1860—1914. poglavlje o položaju seljaštva koje je uglavnom izradeno na temelju Bičanićevih podataka.⁹

Razdoblje od gospodarske krize 1873. koja se u Hrvatskoj kao poljoprivrednoj zemlji odrazila poglavito kao agrarna kriza pa do seljačkih nemira i narodnog pokreta 1883. obradio sam prema Bičanićevim i drugim podacima u uvodnom dijelu monografije Narodni pokret 1883. u Hrvatskoj.¹⁰ Djelimice je to razdoblje obuhvatila i Štefanija Popović u magistarskoj radnji Problemi i metode istraživanja strukture seljačkog i vlastelinskog posjeda u vrijeme likvidacije feudalnih odnosa.¹¹ Ostali pregledi povijesti hrvatskog naroda, osobito sintetički radovi o političkoj povijesti kao što su Šišićev,¹² Horvátov,¹³ Katićev,¹⁴ te Istorija Jugoslavije u kojoj je 19. stoljeće obradio Milorad Ekmečić,¹⁵ nisu seljaštvu pa ni gospodarskoj povijesti uopće poklanjali dovoljnu pozornost. Izuzetak je, donekle, Otokar Keršovani¹⁶ koji je u svom nacrtu hrvatske povijesti dodirnuo i značenje seljačkog pitanja, ali ga nije stigao posebno razraditi.

temelju poglavito arhivskih istraživanja, a njegove temeljne zaključke autor je prenio i u monografiju Hrvatsko-ugarska nagodba, Beograd 1969, 424.

⁷ J. Bösendorfer, Agrarni odnosi u Slavoniji, Zagreb 1950, 265. Opširno je obrađeno razdoblje do 1848, a dalje samo eliberacija, tj. postupna likvidacija urbarskih odnosa koji su se, prema mišljenju autora, »protegli do u XX. vijek, kada su već u Evropi prevladavala nova i dalekosežna stremjenja u rješavanju agrarnog pitanja« (192).

⁸ M. Vežić, Urbar hrvatsko-slavonski, Zagreb 1882, 610; isti, Zakoni i naredbe o zadrugah u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb 1880, 242.

⁹ Bičanić se prvi u nas služio statističkim metodama, brojnim tabelama pa i grafičkim prikazivanjem odnosa. I navedeni podnaslovi u toj studiji mogu potvrditi širinu zahvata, analitičnost, pa i aktualnost materije: I. Duge agrarne depresije, II. Uzroci strukturne krize kod nas, III. Djelovanje krize na strukturne promjene u Hrvatskoj, zatim: I. Odnos između cijena i fiksnih izdataka (poreza, dugova itd.), II. Opće promjene u posjedovnim odnosima.

¹⁰ N. dj., Zagreb 1968, 352. Vidi poglavlje: Položaj seljaštva, 128—129.

¹¹ D. Pavličević, n. dj., Zagreb 1980, poglavlje: Gospodarske prilike, str. 25—53.

¹² U Radovima Instituta za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu, br. 12, str. 25—126.

¹³ F. Šišić, Pregled povijesti hrvatskoga naroda, Zagreb 1962, 550.

¹⁴ R. Horvat, Najnovije doba hrvatske povijesti, Zagreb 1906, 296.

¹⁵ L. Katić, Pregled povijesti Hrvata, Zagreb 1938, 280.

¹⁶ Božić — Ćirković — Ekmečić — Dedijer, n. dj., Beograd 1972, 606.

¹⁷ O. Keršovani, Povijest Hrvata, Rijeka 1971, 219.

1. Zakonodavne i druge promjene u agrarnim odnosima od 1848. do 1866. godine

Sva obradiva ili iskorištavana zemlja dijelila se u doba postojanja feudalnih odnosa na četiri najvažnija dijela. To su:

1. vlastelinska ili alodijska (alodijalna),
2. selišna ili urbarska (urbarijalna),
3. izvanselišna ili neurbarska,
4. zajednička zemlja.

Alodijska, koja se naziva i dominikalnom, pripadala je izravno feudalnom gospodarstvu. On je obrađuje uz pomoć kmetova, ali u vlastitoj režiji. Selišna, odnosno urbarska, pripada pravno vlastelinu kao i alodijska, ali je ona trajno ustupljena kmetovima na obradu. Kao protuvrijednost za uživanje te zemlje moraju kmetovi davati dio priroda, novčanu i radnu daću prema propisima koje određuje urbar. Izvanselišna ili neurbarska zemlja ne podliježe odredbama urbara, ali nju isto tako s pristankom i na temelju ugovora s vlastelinom uživa seljak i daje mu daću u naturi i u novcu. U te zemlje ulaze vinogradi, i krčevine, ali i neke šume i pašnjaci. Većina, pak, šuma, šikara, pašnjaka, utrina, bara, izvora i sl. ubrajala se u zajedničku zemlju koju su zajednički uživali pojedini kmetovi, zadruge, sela, općine i feudinci.

Seljačka, odnosno kmetvska zemlja sastojala se od selišne,¹⁷ izvanselišne i zajedničke. Svaka seljačka sesija ili selište, odnosno njen dio, imao je intravilan i ekstravilan dio. U intravilanom dijelu bili su kuća, okućnica i vrt, dakle sve ono što je neposredno vezano uz kmetvski dom ili hižu, a u ekstravilanom dijelu su oranice i sjenokoše koje nisu morale biti neposredno vezane uz kmetvsku kuću.

Temelj seljačke proizvodnje činila je u poljoprivrednim krajevima selišna zemlja. Gospodarsku dopunu su činile izvanselišne zemlje (vinogradi i krčevine), odnosno zajedničke šume i pašnjaci. Važnost oranica, livada, vinograda, šuma i pašnjaka nije bila jednaka u svim dijelovima banske Hrvatske. U ravničarskim krajevima najviše se prihoda dobivalo od oranica i livada, u bregovitim rasla je vrijednost vinograda, a u kraškim krajevima južno od Save većinu prihoda su donosili pašnjaci i šume. Treba imati na umu da je u drugoj polovici 19. stoljeća vladala velika konjunkturna u vinogradarstvu i šumarstvu. I baš zbog toga je bilo pokušaja bivših feudalnih gospodara da selišnu ili zajedničku zemlju pretvore u alodijsku, odnosno da otmu ili otkupe izvanselišnu zemlju, osobito vinograde, da prisvoje izravno ili nepravilnom segregacijom šume i pašnjake i tako steknu veće prihode. Bilo je izravne otimačine seoskih pašnjaka i šuma koje su seljaci stoljećima uživali pa i nastojanja da se oni pretvore u vlastelinsko vlasništvo i da seljaci za upotrebu plaćaju namete ili da je gospodarstvu odrađuju. Budući da se stoljetno uživanje i služnost obično zamjenjivala s pravom vlasništva, često su izbijali sporovi i vođene dugotrajne parnice oko toga čija je zapravo zemlja. Rješavali su ih urbarski i drugi sudovi i to vrlo često na štetu seljaka, bivših kmetova.

¹⁷ Selište ili sesija je bila temeljna zemljišna mjera u feudalizmu. Iznosila je obično 32 jutra i dijelila se na polovicu, četvrtinu, osminu itd.

Sve te činjenice o vrstama zemlje, načinu posjedovanja i upotrebe naveli smo zato da bismo vidjeli kako 1848. nisu u banskoj Hrvatskoj ukinuti feudalni odnosi u cijelosti, nego samo jedan njihov, doista najvažniji, dio. Naime, samo je urbarska zemlja postala vlasništvo kmetova i njihovih obitelji, odnosno zadruga, a neurbarska ili izvanselišna ostala je nedirnuta kao i prije 1848. Zato i u Jelačićevu Banskom pismu stoji da se ukida »svaka urbarialska daća, tlaka i desetina crkvena«.¹⁸ Saborski članak XXVII iz iste 1848. godine u članu 1. potvrdio je da: »Sve urbarialske dosadašnje službe i daće prestaju za uvijek«, a član 3. propisuje da: »Svaki dosadašnji kmet« postaje »neograničeni vlastnik svoje urbarske zemlje«.¹⁹ Na oba se, dakle, mjesta govori o ukidanju urbarskih službi i daća i o prestanku davanja tlake i desetine s te zemlje, a ništa nije zaključeno o izvanselišnim zemljama. Ukida se crkvena desetina, ali ne i visina desetina ili gornica, a to nije bilo isto, iako su mnogi seljaci smatrali da ne moraju davati nikakvu desetinu, pa ni onu od vinograda.²⁰ Isto tako nije ništa riješeno o načinu, visini i izvoru novčane naknade bivšim feudalcima za izgubljene prihode sa selišnih zemalja. Zbog toga će se pitanje naknade bivšim gospodarima i tzv. zemljišno-rasteretni postupak provlačiti još tridesetak godina i biti uzrokom mnogih sporova, parnica, nemira i otvorenih seljačkih pobuna.

Važno je istaknuti da su bivši feudalcji izgubili 1848. sudsku i upravnu vlast nad dotadašnjim kmetovima. Njihovo mjesto preuzele su male općine, kotarevi, te građanski sudovi, i rješavali sve imovinsko-pravne, upravne, krivične i druge poslove. Međutim, iako su zemljišni gospodari izgubili izravnu vlast nad seljacima, nisu izgubili i stvarni utjecaj u novim prilikama. Uz naklonost države i građanstva u nastajanju zadržali su ne samo gospodarski nego i financijski, politički i upravni prestiž. Mnogi od njih su zadržali velike površine zemlje, šuma i pašnjaka i sa njih izvlačili znatna sredstva za modernizaciju proizvodnje i pretvaranje dotadašnjih feudalnih imanja u modernija kapitalistička gospodarstva.

Od 1848. do 1861, a u nekim pitanjima i dalje, vladalo je privremeno, prijelazno razdoblje, u kojem se, poglavito u doba neoapsolutizma, stvarala nova uprava, sudstvo i drugi organi moderne kapitalističke države. Za sve to vrijeme nije se sastajao Hrvatski sabor, nego su svi zakonski akti i naredbe dolazile izravno iz carskoga Beča i bili pod utjecajem austrijskog građanskog prava i tradicije. U doba apsolutizma nametnuta su i dva patenta koji izravno normiraju odnose u agraru i pokušavaju kompromisima i ustupcima u korist plemstva riješiti sve ono što nije bilo promijenjeno u doba revolucionarnih zahvata 1848. Prvi patent iz ožujka 1853. o »razriešenju urbarskih i srodnih odnošajah« raspravlja poglavito o »izvršbi razterećenja zemljišnoga i o uređenju kako urbar-

¹⁸ J. Šidak, Historijska čitanka za hrvatsku povijest I — do ukidanja feudalnih odnosa u Hrvatskoj god. 1848, Zagreb 1952, str. 206.

¹⁹ Isto, 228/9.

²⁰ Vinska desetina ili gornica davala se gospodaru zemlje i to deseti dio uroda vina svake godine i uz to jedan kopun kao simbol podložnosti prema vlasniku gornih zemalja (tj. vinograda). Crkvena desetina nije isto što i vinska desetina, pa se npr. nekom samostanu ili kanoniku i dalje morala davati desetina od vina, ali ne njemu kao crkvenoj osobi ili instituciji nego kao zemljišnom gospodaru.

skih tako i srodnih im posjednih razmjerah u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji.²¹ Međutim, i taj patent je kao i Hrvatski sabor 1848. zaobišao pitanje izvanselišnih zemalja. Seljacima je samo omogućio da ih otkupe, a dok to ne urade i ne isplate u cijelosti, plaćaju i dalje sve daće, npr. gornicu i slično. Budući da su gorne zemlje, tj. vinogradi, donosili tih godina velike prihode, patent dopušta bivšim gospodarima da isplate seljake i dobiju vinograd natrag u svoje ruke i to tzv. pravom nazadotkupa. To su, naravno, mnogi iskoristili i na razne načine oteli seljacima od 1853. do 1861. oko 15 tisuća raznih vinograda.²²

Sumama, pašom i žirovinom pozabavio se patent iz 1853. samo djelumice, a i ono što je normirao išlo je u prilog bivšim gospodarima. Zabranio je ispašu seljačke stoke na vlastelinskim strništima i ugarima i uveo posebno plaćanje žirovine. Sume i krčevine koje su seljaci uživali kao izvanselišnu zemlju mogli su otkupiti kao i vinograde, a za sve ostalo vrijedili su propisi od prije 1848. Sporove u vezi s provođenjem patenta iz 1853. rješavali su posebni urbarski sudovi, ali tako da su seljaci obično gubili, žalili se, trošili, a ponekad i tvorno napadali sudske organe pa i oružnike ili uzurpirali zemlju i nastojali je uz pomoć sile zadržati. Novi carski patent iz svibnja 1857. regulirao je pretežno odnose u posjedovanju i upotrebi šuma i pašnjaka, tj. odmjeravanje i združivanje (komasacija) i otcjepljenje (segregacija) seljačkih i vlastelinskih šuma.²³ Seljaci su uglavnom dobivali na besplatno korištenje šumu koju su do tada uživali i imali u njoj pravo drvarenja, ispaše, žirenja, lova i dr. Mogli su se služiti i vlastelinskim šumama, ali uz posebnu novčanu ili radnu naknadu gospodaru. Treba istaknuti da postupak oko komasacije i segregacije nije uvijek bio dobro proveden i na zakonu osnovan i da su bolje i bliže šume obično pripadale vlastelinu, a one slabije, udaljenije i nedostupnije seljacima. Osim toga, postupak je bio spor, skup i nepravedan i izazivao brojne parnice, sukobe i pobune koje su obično završavale asistencijom vojske i krvavim seljačkim glavama, a da se i ne govori o troškovima vojničkih intervencija koje su padale na leđa seljaka.²⁴

Hrvatski sabor se prvi put nakon apsolutizma sastao tek 1861. i bavio se više političkim i državnopravnim pitanjima i nije ulazio u agrarnu politiku. Treba napomenuti da je Sabor uskoro prihvatio oba patenta iz razdoblja Bachova apsolutizma. To znači da nije riješio ni jedan od tri bitna zahtjeva hrvatskog sela, a to su šuma, paša i gornica.²⁵ Ipak, 1866. donio je Sabor odluku o uki-

²¹ Vežić, n. dj., 353.

²² Stojasavljević, Gornjaci, 127, prema »Pozoru«, br. 275, 29. XI 1861.

²³ Vežić, n. dj., 375. Usp. analizu oba patenta u radu Lj. Kuntić, n. dj., 52 i dalje.

²⁴ O tome će biti govora u daljnjem tekstu.

²⁵ Usp. o tome tekst J. Šidaka u spomenutoj Šidak-Gross-Karaman-Šepičevoj Povijesti hrvatskog naroda, str. 23—25. Sabor je tada razmatrao samo prijedlog »o uređenju zadrugah i seljanskih diobah«, a ostala pitanja kao npr. uzakonjenje spomenutih patenata, zatim rasteretnica vlasteli i slično nije ni mogao riješiti jer je uskoro bio raspušten. Zbog toga možemo u potpunosti prihvatiti zaključak J. Šidaka da se položaj seljaka nije poboljšao, nego, štoviše, da je »feudalna reakcija u mnogočemu pogoršala položaj bivših kmetova, a po-negdje su oni i dalje bili primoravani da daju tlaku« (str. 23).

danju gornica i poništio mogućnost nazadotkupa vinograda koje je patent iz 1853. dopuštao. Budući da je taj pokušaj demokratskijeg rješavanja seljačkog pitanja bio u protimbi s općim stanjem u državi i odredbama spomenutoga patenta, kralj ga nije htio sankcionirati.²⁶ Tako je samo nastavljeno dotadašnje evolutivno, a u biti kompromisno i provizorno rješavanje seljačkog pitanja sve do 1876, odnosno 1902. kad su o tome doneseni novi zakoni.²⁷

Budući da su državni organi, kako smo vidjeli, u zemljišno-rasteretnim poslovima ponajčešće išli na ruku bivšim zemljišnim gospodarima, a ne seljacima, nastojali su bivši kmetovi da što više odgode ili makar zategnu s plaćanjem rata za dobivenu zemlju, dače u naturi, poglavito za gornicu, kao i za razne sudske i druge takse, globe i sve veće poreze. Pa i seljaci koji su htjeli platiti razne novčane dače nisu to mogli uraditi jer nisu mogli uvijek prodati svoje proizvode i tako doći do novaca. Zbog svega toga skupile su se goleme sume raznih zaostataka, pa kad su bivši gospodari, općine i porezni organi počeli šezdesetih godina revnije i sustavnije uredovati, nisu mogli bez upotrebe sile prinuditi seljake da podmire svoje narasle obveze.

O tim dugovima raspravljale su županijske i druge skupštine, kao npr. zagrebačka, koja je u početku 1865. ustvrdila da dugovi za izravni porez na njenom području iznose:²⁸

Izravni porez	394 282 for.
Zemaljski namet	51 396 for.
Rasteretni namet	245 789 for.
Ukupno dugova	691 467 for.

Lokalni organi vlasti su morali prilikom ubiranja zaostataka osigurati prisudu, tj. pandure, serežane, oružnike i »overšbene vojnike«. Njih je odobravalno Kraljevsko namjesničko vijeće koje je nastojalo da se »ukine izvor dosadašnjih sukobah, sbivših se između porezovnikah i vojničke overšbene momčadi«,²⁹ ali se često puta događalo da se daje novac za ovršbu, a vojnici idu uzalud na selo jer ne mogu ništa utjerati od bijednih seljaka.

Položaj seljaka sredinom šezdesetih godina pokazuju i novinski članci iz suvremenog tiska. Navest ćemo samo jedan: »Jadni puk malaksao je na očigled od gladi. Selo Svibovec (u Zagorju; D. P.) imade 36 brojevah, pa nećeš

²⁶ Usp. o tome Kuntić, n. dj., 79. Saborsko obrazloženje toga prijedloga govori o »nenaravskim odnošenjima« koja još postoje »između bivših vlastela i njihovih bivših podanikah« i priznaje da u Hrvatskoj do toga dolazi uslijed »obstojavšega feudalizma« (Saborski spisi 1865—1867, 131—132).

²⁷ Zakon od 10. siječnja 1876, i poseban Naputak od 1. kolovoza iste godine određuju da se otkup izvanselišnog zemljišta mora sprovesti bez obzira na sporazum stranaka. Ipak, unatoč zakonskim mjerama otkup je tekao vrlo sporo, pa je u početku 20. st. bilo još 130 000 neotkupljenih čestica gornog, činženog i krčevinskog, tj. izvanselišnog zemljišta. Usp. o tome Bösendorfer, n. dj., 187—188.

²⁸ »Domobran«, br. 8, 11. 1. 1865. Čitava Hrvatska imala je 1864. čak 1 749 424 for. poreznog duga. (Misli se na bansku Hrvatsku sa Slavonijom, ali bez Vojne krajine, D. P.). Istodobno je Dalmacija imala 145 603, Kranjska 154 060, a Moravska samo 199 145 for. što pokazuje i relativnu i apsolutnu prezaduženost hrvatskog seljaka i njegovu nemogućnost da svoje proizvode unovči i plati barem dio poreznih obveza (»Domobran«, br. 41, 20. 2. 1865).

²⁹ Isto, br. 8, 11. 1. 1865.

naći 6 kućah, koje bi još sad kruha imale, a ima ih, kojima ga je već prije Božića ponestalo; nu to neprieči ovrhu za porez ni najmanje...

Neima novca, neima, budući svuda dužan, vjeresije neima, ništa što da se proda; nu što bijaše za prodati, prodato, već odprije, ili založeno; nemili lihvari glavničari drže ga u okrutnih pandžah, te ovako ne zna ni kud ni kamo.³⁰

Seljaci su se bunili protiv svake nove daće koja se obično morala plaćati u novcu. Tako su se npr. pobunili stanovnici Varaždina i okolice kad je općina uvela pašarinu koju dotad nisu plaćali. Potkraj siječnja 1865. zbog toga je izbio sukob za koji očevidac veli da je »u pravom smislu buna« u kojoj je sudjelovalo »koljem naoružano pučanstvo« i oprlo se silom odluci općinskog poglavarstva. Seljaci i građani su se primirili tek kad je upotrijebljena »izvanredna sila«.³¹

U takvim prilikama ne čudi što se pojavljivala sve jača hajdučija, osobito u Moslavini i Slavoniji, gdje su četovale hajdučke družine poput one Joce Udmanića i drugih. Nije bio rijedak slučaj da seljaci napadnu pa i ubiju ponekog vlastelina. Tako je npr. u mihovljanskom kotaru koji se tada nalazio u sastavu varaždinske županije ubijen veleposjednik Ferdo Švagel za koga se tvrdilo »da ga je ubio gornjak, komu je po urbarskom sudu oduzet vino-grad«.³²

Iz navedenog možemo zaključiti da je razdoblje od djelomičnog ukidanja feudalnih odnosa 1848. do potkraj 19. stoljeća bilo prilično nemirno i da se u selu osjeća socijalno, političko i gospodarsko previranje. To su temeljne značajke prijelaznog perioda od bivših feudalnih prema budućim građanskim društveno-gospodarskim odnosima u proizvodnji i potrošnji. Agrarna kriza sedamdesetih godina koja se nastavlja na seljačke nemire šezdesetih još je pojačala te protivnosti i dovela do strukturalne krize u kojoj se osjeća djelovanje oba društveno-gospodarska sustava.

Unutarnje suprotnosti društva toga doba primjećuju se najviše u selu gdje agrarni odnosi nisu bili sređeni. Posljedica toga je ubrzano raspadanje kućnih zadruga kao temeljnih ćelija dotadašnjeg društva, nastajanje inokosnih obitelji koje sve više osiromašuju i proletariziraju se, a kako ne mogu naći dosta kruha na selu, kreću prema gradovima ili sele u plodnije, nenaseljenije krajeve, pa i u inozemstvo. To razdoblje naše povijesti karakterizira istaknuti ekonomist Mijo Mirković kao »klasno društvo sa specijalnim oznakama prelaznog perioda, kad ona klasa, koja je na ustupanju po zakonima društvenog procesa, u tom procesu odstupanja nastoji koliko god može, da se ponovo učvrsti i dalje očuva«.³³

2. Pregled seljačkih nemira i buna u središnjoj Hrvatskoj u prednagodbenom razdoblju

Borba za nesmetano uživanje i posjedovanje šume, paše, vinograda i drugih zemalja, otpor davanju zaostalih feudalnih nameta i novih poreza kao i

³⁰ Isto, br. 86, 14. 4. 1865. Glavničar je tadašnja hrvatska riječ za kapitalista.

³¹ Isto, br. 23, 28. 1. 1865.

³² Isto, br. 16, 20. 1. 1866.

³³ M. Mirković, Predgovor knjizi B. Stojsavljevića, Gornjaci, str. IX.

zakidanje seljaka prilikom provođenja komasacije i segregacije bili su temeljni razlozi seljačkih nemira i buna šezdesetih godina 19. stoljeća.³⁴ Budući da su »šuma i paša činile neophodnu podlogu starog seljačkog gospodarstva« i da su bile isto tako važne, a u nekim krajevima i važnije od oranica ili vinograda, seljaci su se svim raspoloživim sredstvima borili za slobodno i besplatno drvarenje, ispašu i žirenje. U to doba su porasle cijene građevinskom i rudnom drvu, povećano je njegovo iskorištavanje, trgovina i izvoz, pa su šume opet postale »veliki izvor novčanih dohodaka vlastelinstva«.³⁵ Zbog toga se oko šuma i u šumama vodi pravi rat seljaka, drvokradica protiv lugara i šumara. Seljaci su držali da su oštećeni i zahtijevali su reviziju segregacijskih parnica, te uvijek nalazili razloga da se zaletu s kolima i stokom u vlastelinsku šumu, da odbiju plaćanje šumskih taksa i globa i ignoriraju presude raznih sudova.

Borba za šumu i pašu trajat će još desetljećima nakon ukidanja feudalnih odnosa, ali u nekim razdobljima poprimit će nešto oštrije oblike. To se osobito odnosi na šezdesete godine, tj. na vrijeme od prestanka neoapsolutizma do sklapanja nagodbe s Ugarskom. Bilo je to razdoblje provođenja segregacije prema patentu od 1857. i brojnih parnica koje su je pratile. Samo od 1862. do 1867. bilo je u banskoj Hrvatskoj dvadesetak seljačkih nemira i buna. To se poglavito odnosi na zagrebačku, varaždinsku i križevačku županiju, dakle na područje središnje Hrvatske. U ovom kratkom pregledu nabrojiti ćemo najvažnije seljačke istupe s osnovnim podacima o uzrocima, mjestu i vremenu izbijanja, a zatim ćemo opširnije obraditi one najkarakterističnije i najmasovnije. To su bune u *Podgrađu* kraj Marije Bistrice 1866, u *Vrbovcu* i okolici 1867. i u *Šišljaviću* kraj Karlovca 1866/67. U varaždinskoj županiji se seljaci bune pretežno zbog plaćanja zaostalih gornih i činženih daća, a u zagrebačkoj i križevačkoj zbog nepravilnosti oko segregacije šuma. Temeljni uzrok zagorskih seljačkih nemira bila je vinska desetina ili gornica. O zabuni u vezi s tom desetinom piše i ondašnji tisak: »Seljaci, misleći valjda da je po ukinuću urbarijalnog saveza dokinuta i gornica, pa nisu s toga već deset godina gornice davali.«³⁶ Isti list piše o kampanji utjerivanja zaostalih daća i tvrdi kako se u »Zagorju utjeruje porez i proljeva krv«.³⁷

Vizovlje 1862. i 1865. Seljaci iz sela Strmca u varaždinskoj županiji odbijali su godinama platiti gornicu vlastelinstvu Vizovlje. Zbog toga se velepo-

³⁴ Krestić je u raspravi *Seljački nemiri...*, n. dj., 409, napisao o uzrocima seljačkih nemira šezdesetih godina da su izbijali »zbog šume, paše, neurbarskih i drugih zemalja kao i zbog raznih daća koje su seljaci i poslije 1848. morali plaćati«. Istaknuo je da su se komasacija i segregacija provodile na štetu seljaka jer su bivši feudalcu pomoću mita i utjecajnosti dobivali bolje čestice. Isti autor u knjizi *Hrvatsko-ugarska nagodba*, str. 14, razmatra temeljne probleme hrvatskog sela i zaključuje da su oni u nedovršenoj agrarnoj reformi, neriješenom pitanju kućnih zadruga, nestašici kredita i radne snage, nedostatku prometnih sredstava, zamiranju trgovine, te prodiranju i konkurenciji stranog kapitala u Hrvatskoj.

³⁵ M. Mirković, *Predgovor* knjizi B. Stojšavljevića, *Šuma i paša*, XV.

³⁶ »Pozor«, 68, od 22. 3. 1862. O nesporazumu oko vinske i crkvene desetine piše: »Gornjaci — koji u ostalom nerazumiju carski patent od 2. ožujka 1853., pa zamjenjuju čl. 39 sa čl. 6 — opru se sudačkim putem određenoj ovrhi.«

³⁷ Br. 66, 20. 3. 1862.

sjednik D. Meréy požalio 1861. izravno kralju. Čim se to dočulo naloženo je županijskom sucu Matačiću da izađe s komisijom na imanje i utjera zaostali dug. Međutim, seljaci su se oduprli sucu i on je (u veljači 1862) morao upotrijebiti silu. Naredio je oružnicima da uhvate 14 seljaka i zahtijevao za njih najstrože kazne.³⁸ I tri godine kasnije seljaci iz Strmca nisu priznali provedenu segregaciju šume. Usprotivili su se organima vlasti, pa je izbio sukob u kojem je nekoliko seljaka bilo ranjeno.³⁹

Veternica 1862. Veterničko vlastelinstvo imalo je na južnim obroncima Ivančice »mnogo gornih zemaljah i vinogradah«.⁴⁰ Obradivali su ih seljaci iz Veternice i Lobora, ali su također godinama odbijali plaćati gornicu. Kad su sredinom ožujka 1862. došli u sela sudski ovršni organi radi pljenidbe, seljaci su se po nagovoru veterničkog seoskog starješine Andrije Truntića oduprli vojsci. U sukobu koji je nakon toga izbio, vojnici su morali upotrijebiti vatreno oružje pa su dva seljaka ubili, dvojicu teško i jednoga lako ranili. Ostale su razoružali, oružje zaplijenili i osmoricu odveli u zatvor.⁴¹ O tom je dva puta pisao i zagrebački »Pozor« pa je otuda doznao za to i kancelar Mažuranić u Beču.⁴² On je odmah zahtijevao od Namjesničkog vijeća da to ispita, odgovori da li je vlastelin sam utjerivao gornicu i da li su odmah tražili dug za deset godina unatrag.⁴³ Na kraju je ustanovljeno da su propisi o ovršnoj pljenidbi bili prekršeni, dakako na štetu seljaka, pa je zbog toga daljnja istraga protiv pobunjenih seljaka bila obustavljena.⁴⁴ Mažuranić je zahtijevao da se ovrhe i pljenidbe neko vrijeme obustave dok se ne smire seljački oružani protesti protiv davanja gornične desetine. Posebno je upozorio Namjesničko vijeće i bana Šokčevića da strogo nadziru način pobiranja gornice, da ne upotrebljavaju vojničku asistenciju bez »krajnje sile«, a da protiv županijskih činovnika koji krše propise o načinu pobiranja budu strogi.⁴⁵ Iz svega se vidi da je skupljanje vinske desetine postao veliki problem i to poglavito zbog toga što su se zaostaci nakupili, a i inače su razne dace i porezi bili pretjerano visoki.

³⁸ Arhiv Hrvatske Zagreb, u daljnjem tekstu A H, Varaždinska županija, kut. 1, br. 230, god. 1862. Usp. o tome i opis Krestića, n. dj., 409—410.

³⁹ A H, Spisi Hrvatsko-slavonske kr. dvorske kancelarije u Beču. U daljnjem tekstu skraćeno D K, kut. CLIX, br. 2199, 1865.

⁴⁰ »Pozor«, br. 68, 22. 3. 1862.

⁴¹ A H — D K, kut. XXXXV, br. 1406, 1862. Usp. i Krestić, n. dj., 410—411.

⁴² »Pozor«, br. 66, 20. 3. 1862, pisao je o »njevoj siromašnoj i nevoljnoj obitelji« iz Lobora koja nije mogla odmah namiriti »nesretni gorni dug [iti gornicu] jer glada i prosji, ali unatoč tome gorni gospodar nije htio čekati nego je poslao žandare. Dvojica seljaka su se oduprli pa je jedan na mjestu ubijen, a drugi »izbijen do devete kože« pa će uskoro umrijeti.

⁴³ »Pozor«, br. 68 piše da seljaci nisu zaista deset godina platili gornicu jer je stara vlast, tj. u doba apsolutizma nije nasilno utjerivala. Zato se skupilo vrlo mnogo zaostataka koje seljaci nisu mogli platiti odjednom.

⁴⁴ A H — D K, kut. XXXXV, br. 1406, pril. br. 2405, 1862. Obustavljanjem parnice više su oblasti, zapravo, uvažile seljački prosvjed. To se odmah pročulo i stvorilo uvjerenje da su niži organi korumpirani, a viši presuđuju u njihovu korist. O tome piše i krapinski kotarski sudac i tvrdi da »izveršujući organi iz koristoljublja na probitak gospoštinah rade«, a više oblasti seljačko »tobožno pravo pripoznaju«.

⁴⁵ A H — D K, kut. CCLXII, br. 139, 1862.

Bukevje 1862. U listopadu iste godine izbili su u selu Bukevju u zagrebačkoj županiji (kotar Vel. Gorica) novi neredi. Seljaci su se naoružali i protjerali iz sela komasacijsku komisiju, a zatim napali dvor vlastelina Pavlekovića, bivšeg podžupana zagrebačke županije koji je na vrijeme pobjegao. U selo je nakon toga poslana jedna četa vojnika koji su nakon dvomjesečne asistencije uspjeli primiriti pobunjenike i osigurati provođenje komasacije.⁴⁶ Seljaci su se nakon toga žalili kralju u Beč, a kad su im lokalne vlasti zbog toga zaprijetile, obratili su se i Mažuranićevoj Dvorskoj kancelariji. Najvažniji im je prigovor da su nepravilnom komasacijom dobili neplodnu zemlju, a segregacijom šuma da im je odsječen pristup u seoski pašnjak. Na zahtjev Dvorske kancelarije moralo je Namjesničko vijeće ispitati navode seljaka i utvrditi da li žalba ima osnova. Prema odgovoru Namjesničkog vijeća vidimo da seljaci, navodno, nisu bili u pravu, pa je komasacijski i segregacijski postupak ostao nepromijenjen.⁴⁷ Ipak, seljaci iz Bukevja i okolice (Dernek, Verbovo, Orle) uznemirili su se i iduće 1863. godine. Tom prilikom je M. Halper, tajnik Namjesničkog vijeća ustvrdio da su seljaci izgubili polovicu svoga općinskog pašnjaka, da su komasacijom nestale stare međe, ali i putovi koji su vodili do njiva, a nove poljske putove nisu ni mogli ni htjeli graditi.⁴⁸

Bosiljevo 1862. I seljaci bosiljevačkog vlastelinstva u severinskoj županiji pobunili su se u jesen 1862. zbog oduzimanja šume kojom su se do tada nesmetano služili. Kad je grof Nugent poslao svoje slugе da sijeku drvo u šumi »Kuštrovki«, seljaci su im pružili otpor. Zbog toga je u selo Graberk poslan severinski sudac Radoslav Lopašić s vojskom i oružnicima. Čim su seljaci vidjeli vojsku, pobunila su se sva okolna sela (Mali Mateša, Graberk, Marija Trošt, Otok i Umol) i skupilo se njih oko 300 na jednom brijegu kod sela Otoka. Bili su naoružani poljoprivrednim alatom, noževima, kolcima i pokojom kuburom i puškom. Budući da nisu odstupili na Lopašićev poziv, a niti onda kad je to zahtijevao zapovjednik oružništva, nego su, dapače, počeli vikati i prijetiti, vojska je krenula u pravi napad. Budući da su seljaci počeli pružati otpor, naredeno je vojnicima i oružnicima da upotrijebe vatreno oružje. Ubijena su dvojica kolovođa pobune, više ih je ranjeno, a među njima i jedna žena. Tek tada su se seljaci povukli, ali samo privremeno. Kad su vojnici već mislili da je sve gotovo, s leđa, od sela Marije Trošt, napali su ih iznenada drugi naoružani pobunjenici i izazvali zabunu. Tada su se vratili i seljaci koji su već bili potjerani sa svoga položaja kod Otoka i s obje strane napali vojsku. Kad su vojnici uvidjeli da su upali u klopku i da seljaci nastupaju s obje strane i to poput vojnika u streljačkom stroju, otkazali su poslušnost svojim zapovjednicima i nagnali u bijeg. Zaustavili su se tek nakon nekoliko stotina metara, ali više nisu htjeli ići ponovno na seljake.⁴⁹

⁴⁶ AH — DK, kut. LVII, br. 3725. »Pozor«, 240. od 18. 10. piše o seljačkoj buni na Pavlekovićevu imanju. Seljaci su prisilili mjernika i županijskog suca na prisegu da im dotadašnji rad na urbarskoj regulaciji »neće ništa valjati«.

⁴⁷ AH — DK, kut. LXXVI, br. 889 i 891.

⁴⁸ AH — Namjesničko vijeće (u daljnjem tekstu skraćeno NV), kut. 168, sv. 20, br. 8401. Usp. i Krestić, n. dj., 411—412.

⁴⁹ Usp. o tome Krestić, n. dj., 413. Sukob je opisao i kotarski pristav Radoslav Lopašić, kasnije istaknuti hrvatski povjesničar. Iz njega doznajemo da je u selo poveo 4 oružnika, 8 vojnika i 16 serežana, šumara bosiljevačkog R. Pfoba,

Seljaci su se uskoro primirili, a jedna komisija je morala ispitati uzroke sukoba i pobune. Zatvorena su četvorica najjuglednijih seljaka, ali im je ipak dopušteno da se i dalje služe šumom po urbarskom pravu kao i do tada jer segregacija nije još bila provedena. Ustanovljeno je također da su suci Lopašić i Vraniczany povelili vojsku na seljake samoinicijativno i bez posebnog odobrenja viših oblasti, što je bilo nedopustivo. Zbog toga su bili pozvani na odgovornost pred velikog župana Ivana Kukuljevića. Tom prilikom je Vraniczany izjavio kako se oni, zapravo, boje seljaka i njihovih masovnih pobuna pa su zato odmah povelili vojsku. On je strahovao da će se dići »selo za selom, kotar za kotarom«, a tada im neće »ni ciele regimente odoljeti moći...«.⁵⁰ Prema »Pozoru« bosiljevačka pobuna je bila jedna od najmasovnijih, jer je u njoj sudjelovalo čak 600 seljaka, a uzrok joj je bio plaćanje drvarine.⁵¹

Ferljur 1862/63. Zanimljiv i karakterističan spor vodio se između vlastelinstva Ferljur u kotaru Sv. Ivan (danas Zelina) i bivših kmetova, tada gornjaka. Tamošnji vlastelin Miroslav Restorf je toliko osiromašio da nije imao novaca za plaćanje redovnih poreznih obveza pa mu je zaprijetila sudska ovrha. Zbog toga je 1862. i 1863. pokušao od svojih seljaka silom utjerati vinsku desetinu ili gornicu koju oni nisu plaćali još od 1848. jer su smatrali da je i ona ukinuta.

Iz sudske odluke donesene 1865. doznajemo da su se prvi put seljaci oduprli sudskoj ovršnoj komisiji u svibnju 1862.⁵² i drugi put u prosincu 1863. Tom prilikom se skupilo oko 150 »tamošnjih žiteljah (i) suprotstavilo uredovanju kotarskoga suda svetoivanskoga«. Njih je, navodno, na taj otpor poticao odvjetnik Gjuro Križanić.⁵³

dva lugara i seoskog suca. Dočekali su ih seljaci prijeteci i pripremajući se za pobunu. Lopašić piše: ... »rogovi pastirski zatuliše, na dasakah se na ustanak lupalo, preko u Granici (preko Dobre bila je Vojna krajina D. P.) čula se je vojnička trubenta narod sazivati, a narod povrvi na polje, stade se kupiti i poslanstvu primicati.« Prema njegovoj procjeni bilo je oko 600 naoružanih seljaka koji su vikali da neće nikud s mjesta pa makar poginuli, da je šuma »Kuštrovka« njihova itd. Sukob je bio oko podne, a oko tri sata se Lopašić spasio bijegom i to, kako piše, »umoran i trudan od bježanja i stradanja...« (AH — NV, sv. 20, br. 6557 od 24. 4. 1863).

⁵⁰ Dr Josip Vraniczany, kotarski sudac iz Severina na Kupi, bio je, kako piše, i sam vlastelin pa se boji veće bune i šumskih šteta kakvih je bilo 1848. U pismu I. Kukuljeviću on spominje da ga seljački nastupi »plaše« i da se oni dogovaraju i kuju planove kako da se zajednički dignu i prisvoje šume (isto kao i br. 43). Zbog činjenice da je vojnička asistencija olako upotrijebljena, ukorio je kancelar Ivan Mažuranić Vraniczanyja što je »vojničku overšbu na svoju ruku«, tj. bez odobrenja više oblasti izveo i to samo na »jednostranu tužbu vlastelinstva« i bez saslušanja seljaka (isto).

⁵¹ Br. 277, 2. 12. 1862. Poginuli su seljaci Mate Tonković i Miko Marković, a istragu su o tome povelili podžupan Mirko Bušić i sudac Marko Tuškan. Uzroke ove seljačke bune kao i naknadnu istragu valjalo bi podrobnije ispitati s obzirom na stranačke odnose toga doba kao i na pokušaj seljaka i vlastelinstva da se prije segregacije dočepaju šuma koje su u to doba sve više postajale zanimljive za trgovinu i izvoz prema moru.

⁵² AH — NV, K. 169, 10826, 26. 7. 1865.

⁵³ Isto, br. 247, 6. 1. 1864.

Iduće 1864. godine molio je M. Restorf Namjesničko vijeće u Zagrebu da se »obustava overhe vinske desetine digne« i dopusti mu da je pokupi od svojih seljaka-gornjaka.⁵⁴ Istodobno je zahtijevao da se protiv njih povede sudska istraga,⁵⁵ ali je Dvorska kancelarija, kojoj je tada bio na čelu Ivan Mažuranić, odbila njegov zahtjev, jer su se i seljaci 1862. bili žalili na njegov postupak.⁵⁶ U svom utoku su naveli da i dalje moraju davati od svojih vinograda »daće do 1848. obstojavše«.⁵⁷ I Sud sedmorice u Zagrebu je poništio sve dotadašnje odluke jer su ferljurski gornjaci, seljaci iz sela Blaguša, ustvrdili da su »vinogradi isti u sessionalni sustav spadali«, te da su »posle uvedenog urbara u sessionalni sustav uračunani bili«, što se vidi iz urbarskoga popisa od 1774.⁵⁸ Naime, prema tom popisu seljaci su imali u svojim rukama i vinograde, ali ne kao neurbarske nego kao »urbarske gruntove«.⁵⁹ To je, pak, značilo da s njih nakon ukidanja kmetstva ne trebaju davati nikakve daće. Ipak, s obzirom da je na imanju bilo i gorno-činženih vinograda za koje nisu ukinute 1848. dotadašnje obveze, moralo se ispitati koji su vinogradi bili na urbarskoj a koji na neurbarskoj zemlji.

Kancelar Mažuranić zatražio je od Namjesničkog vijeća da to ispita i utvrdi na koje su vinograde seljaci do 1848. plaćali gornicu.⁶⁰ Potkraj 1864. kotarski sudac Domjanić je obavijestio da je Restorf odustao od gornice sa svih vinograda i da je zahtijeva samo za gorno-činžene zemlje.⁶¹ Iduće godine se isti vlastelin žalio kralju na postupak zemaljskih vlasti i tvrdio da ga proganjaju,⁶² a zatim, kad je spoznao da od njegova nasilnog utjerivanja gornice neće biti mnogo koristi, podnio je opet kralju molbu da se »ukine overšbena prodaja imanja njegova« dok se ne »iztieraju daće pripadajuće mu od gornih zemaljah«.⁶³ Na to je Dvorska kancelarija naložila Namjesničkom vijeću da se utjeraju gorne daće, ali samo od izvanselišnih (gornih) zemalja, a ne i sa urbarskih za koje su 1848. ukinute.⁶⁴ Dakle, očajnički pokušaj osiromašenog bivšeg zemaljskog gospodara nije uspio, jer su više oblasti, a osobito Dvorska kancelarija, toga puta bile objektivne i zaštitile seljake.

Sudska parnica između Restorfa i njegovih seljaka je nastavljena i 1866. Tada je iz Beča naređeno da se ona što prije okonča i donese presuda. Do tada je Namjesničko vijeće moralo pomno pratiti što se zbiva i o svemu izvijestiti Mažuranića, osobito o uzroku višegodišnjeg otezanja.⁶⁵ Razlog tome su bile brojne slične parnice i učestali seljački nemiri, a osim toga je Restorf u među-

⁵⁴ Isto, br. 164, 4. 1. 1864.

⁵⁵ Isto, kao bilj. 47.

⁵⁶ Isto, br. 3234, 19. 2. 1864.

⁵⁷ Isto, br. 3300, 28. 2. 1864.

⁵⁸ Isto, br. 4351, 13. 3. 1864.

⁵⁹ Isto (spis od 9. 11. 1863).

⁶⁰ Isto, br. 7437, 1. 5. 1864.

⁶¹ Isto, br. 18398, iz prosinca 1864.

⁶² Isto, br. 11596, 4. 8. 1865.

⁶³ Isto, br. 16453, 8. 11. 1865. Očito je, prema svemu sudeći, da Restorf nije imao novaca sve dok ne utjera dug od seljaka-gornjaka.

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Isto, br. 10604, 11. 7. 1866.

vremenu nekamo pobjegao, vjerojatno u strahu od zatvora.⁶⁶ Na zakazano ročište u rujnu 1866. nije došao nitko od stranaka, pa je sud zaključio da se »M. Restorf odrekao prava na zahtjevanu vinsku desetinu«.⁶⁷

Usporedo s parnicom oko gornice vođena je i istraga protiv pobunjenih seljaka koji su se oduprli silom sudskoj komisiji i tako počinili nasilje III stupnja prema tadašnjem karnom (krivičnom) zakoniku. Spomenuti odvjetnik Križanić oslobođen je jer je utvrđeno da nije poticao seljake na otpor.⁶⁸ Potkraj srpnja 1865. županijski sudbeni stol u Zagrebu završio je parnicu protiv Imbre Bertovića, Gjure Tušeka i druga iz sela Blaguše na ferljurskom vlastelinstvu i od petnaest uhapšenih i pritvorenih seljaka osmoricu osudio na kaznu tamnice od jednog do četiri mjeseca. Prema blagosti kazne možemo zaključiti da je sud uvažio što su se seljaci opravdano oduprli jer im je silom otimano ono na što su imali pravo. U jesen iste godine sva osmorica su nastupili kaznu.⁶⁹

Četvorogodišnja parnica između ferljurskog vlastelinstva i seljaka gornjaka iz sela Blaguše pokazuje da su i bivši zemaljski gospodari bili izloženi siromašenju, poreznim obvezama, ovrhama i propadanju, ali su uvijek nastojali da se izvuku na štetu svojih bivših podložnika i uz pomoć odvjetnika, naklonosti sudova i uprave pokušavali uzeti i ono na što nisu imali zakonsko pravo. Seljaci su uspjeli jer su se oduprli fizički i uz to još povelj parnicu pomoću dobrog odvjetnika i na kraju dokazali zloporabu kotarskog suda koji je bio na strani gospoštije. Ipak, zahvaljujući objektivnosti viših organa, poglavito Mažuranićeve Dvorske kancelarije, pošlo im je za rukom da ne plaćaju gornicu sa vinograda koji su bili na urbarskoj zemlji. S obzirom da je vlastelin Restorf zbog neplaćenih dugova pobjegao, seljaci nisu platili ni gornicu sve od 1848. na neurbarske vinograde koju su morali plaćati.

Paukovec, Lužan 1865, 1867. Kad je provedena segregacija šuma između vlastelinstva Paukovec i općine Laktec nedaleko Zeline izbio je spor u kojem je moralo intervenirati oružništvo. U sukobu s njime u studenom 1865. ranjeno je nekoliko seljaka.⁷⁰ Namjesničko vijeće je o tome izvijestilo Dvorsku kancelariju, zahtijevalo oštre kazne za seljake, usporedilo taj sukob sa već spomenutim u Strmcu kraj Varaždina i dodalo da će se segregacija šuma u Hrvatskoj teško moći provoditi bez vojničke asistencije.⁷¹

Dvije godine kasnije izbio je spor između seljaka iz Paukovca i susjednog sela Lužana zbog šume Greda. Paukovčane su pomagali i oružnici koji su u oružanom sukobu ranili trojicu seljaka (od kojih je jedan uskoro umro). Tom prilikom je i psarjevački sudac Brezovečki bio »baltami teško ozlijeđen«.⁷²

⁶⁶ Isto, br. 11376, 23. 7. 1866.

⁶⁷ Isto, br. 14558, 25. 9. 1866.

⁶⁸ Isto, br. 9836, 14. 5. 1864.

⁶⁹ Isto, br. 10826, 26. 7. 1865.

⁷⁰ O tome zagrebački list »Domobran«, br. 261 od 14. 11. 1865, piše: »Radi odiepljenja občinskih pašnjakah i šumah dogodio se je prošloga petka u Laktecu, kotara svetoivanskoga, veliki izgred, pri kojem je više seljakah ranjeno...« Usp. i Krestić, n. dj. 414.

⁷¹ AH — DK, kut. CLXI, br. 4636, 21. 11. 1865. Usp. i Stojsavljević, Suma i paša, 248—9.

⁷² AH — NV, br. 5760, 3. 12. 1867.

Imbriovec 1866—69. Isto tako su se oduprli pljenidbi i seljaci iz sela Imbriovca kraj Koprivnice u križevačkoj županiji. Njih je teretio vlastelin Teodor Gjurgjević za činžene i druge daće (npr. dužne težake) koje nisu, navodno, platili od 1848. Najprije su 1866. otjerali ovršnu komisiju, a zatim su se iduće godine oduprli ojačanoj sudskoj komisiji.⁷³ U početku 1868. pokušao ih je Ladislav Kukuljević, veliki župan križevački, nagovoriti da plate svoje daće jer će ih ionako morati dati nakon vojničke asistencije, ali mu to nije pošlo za rukom. Seljaci su uporno dokazivali da vlastelinu nisu ništa dužni i odbili su plaćanje.

U rujnu 1868. seljaci su uz pomoć oružane sile ipak morali platiti svoje obveze.⁷⁴ Na ime činženih daća i troškova platili su ukupno 1 281 for. i 60,5 novčića. Međutim, suci, pisari i drugi obračunali su veće dnevnice, a usput su ubrali više i za činžene daće, pa je Dvorska kancelarija naložila da se činženjacima iz Imbriovca vrati oko 70 for. viška i zahtijevalo objašnjenje o tome zašto je komisija toliko ubrala.⁷⁵

Izvještaj velikog župana Kukuljevića iz ožujka 1869. pokazuje da spor sa seljacima iz Imbriovca nije još bio gotov. Tom prilikom on moli pola satnije vojnika da silom ubere dugove i to: 1. za likvidaciju činženih davanja od 1848. do 1859, 2. za likvidaciju činža od 1860. do 1865. i 3. za novčani činž od 1848. do 1863 (prva dva su za dužne težake, tzv. gorni činž, a treći se plaćao u novcu).⁷⁶ Činž u naturi pokušali su ubrati u svibnju 1866. i u lipnju 1867. uz pomoć »domaćeg brakija«, tj. oružnika i serežana, ali u tome nisu uspjeli. Kako je već rečeno, dio obveza su oduzeli 1868. i dali Gjurgjeviću, ali je preostatak čekao do 1869. I tada je bilo teškoća jer su se kućne zadruge, njih trinaest porazdijelile u veći broj obitelji koje su brojale ukupno 443 ljudi.⁷⁷

I taj slučaj ilustrativan je za odnose na selu šezdesetih godina 19. stoljeća. Petnaestak godina se nisu redovito sakupljale daće, a osim toga su seljaci odbijali da ih daju jer su smatrali da su od njih oslobođeni. Kad se nakon 1861. opet vratilo ustavno stanje, počeli su bivši gospodari potraživati zaostatke, ali su seljaci odbijali davanja bez upotrebe vojničke asistencije. Vidimo također da se činž plaćao u novcu i naturi, ali isto tako da su i u ovom slučaju seljaci bili novčano zakinuti prilikom pobiranja gornog činža 1868.

Brlóg, Kamanje 1867. I vlastelin iz Brloga kraj Ozlja Filip Šufflay tužio je svoje gornjake da mu duguju vinsku desetinu ili gornicu. U selo Kamanje na Kupi došla je sudska ovršna komisija s kotarskim pristavom I. Gvozdenovičem na čelu (u početku studenog 1867), ali je taj »nagazio na toli ozbiljan odpor« seljaka da se morao povući neobavljena posla.⁷⁸ Ipak, pošlo mu je za rukom da uhvati šest kolovođa otpora, a uskoro je ponovno došao u Kamanje s ojačanom komisijom i ubrao dosuđenu gornicu. Seljaci, koji

⁷³ Prva ovrha za gorne težake trebala je biti 16. svibnja 1866, ali su se seljaci tome »u velikom broju operli«, pa su komisiji dodana još 4 oružnika uz postojeće serežane. Međutim, ni s tom silom nije komisija uspjela da izvede pljenidbu (AH — NV, br. 3069, 3. 3. 1869).

⁷⁴ Usp. Krestić, n. dj., 417.

⁷⁵ AH — NV, br. 14266, 20. 10. 1868.

⁷⁶ Isto, br. 3069, 3. 3. 1869.

⁷⁷ Isto.

⁷⁸ Krestić, n. dj., 414.

su smatrali da ne moraju tu daću platiti, iz osvete su mu zapalili staje u kojima je izgorjela stoka i tako počinili štetu od oko 4 000 forinti.⁷⁹

Velika Mlaka 1867. Seljaci iz Velike Mlake kraj Velike Gorice odbili su također platiti »dužne gornjake«. Zbog toga su se dva puta silom oduprli komisiji i oružnicima koji su došli u selo da pljenidbenom ovrhom utjeraju dug. Novinski izvještaj piše da su seljaci pružili »silovit otpor« u kojem je jedan od pobunjenih seljaka ranjen a drugi ubijen.⁸⁰

Martinska Ves, Mahovo 1867. U Martinskoj Vesi i Mahovu, selima na desnoj obali Save nedaleko Siska, do 1848. podložnici na gospoštijama Setuš (vlasništvo Aleksandra, Šandora Erdödyja) i Ljubljani (pripadala je Karolini (Dragojli) Pallavicini) protestirali su protiv segregacije pašnjaka 1862. kojom su bili nezakonito oštećeni.⁸¹ Za pravni savjet su se obratili zagrebačkom odvjetniku i političaru Matiji Mrazoviću, a on je ustanovio da, doista, nemaju zakonskog osnova za dobivanje pašnjaka, ali da susjednu njivu »Krljevo« mogu i dalje uživati na temelju nagodbe sklopljene 1846. uz davanje desetine priroda. Budući da se prilikom segregacije nije postavljalo ni rješavalo pitanje spomenute njive, Mrazović im je predložio da je i dalje obrađuju.⁸²

U lipnju 1867. skupili su seljaci čak 300 zaprega i plugova, zaposjeli i poorali »Krljevo«, a zatim »osvojiše silovito pašnjak vlastelinstva«. Na to su se grof Erdödy i markiza Pallavicini žalili upravi zagrebačke županije, pa je pokrenut sudski proces i istraga protiv Stjepana Međena i drugih seljaka, a optužen je kao poticatelj i M. Mrazović. Istragu je u selima vodio podžupan Mirko Bušić. On je uhapsio nekoliko pokretača akcije oko zauzimanja pašnjaka i optužio ih za počinjenu poljoprivrednu štetu. Seljaci su bili okrivljeni i morali su napustiti uzurpirani pašnjak, ali je Mrazović ipak oslobođen jer nasilni čin nije imao značaj zločina.⁸³

Uza sve to, podaci o podjeli pašnjaka 1862. pokazuju da su seljaci bili u pravu. Naime, dotadašnji zajednički pašnjak podijeljen je tako da su vlastelinstvu Setuš dodijeljena 222 a Ljubljani 281 ral. Seljaci Martinske Vesi i Mahova koji su se do tada služili pašnjakom nisu dobili ništa.⁸⁴

Iduće, 1868. vodili su Erdödy i Pallavicini još jedan spor sa seljacima vodeničarima na Savi u selima: Martinska Ves, Mahovo, Hrastelnica, Luka i Setuš. Tužili su ih zbog toga što nisu platili mlinarinu ili melinščinu za 1865. godinu. Sisački kotarski sud prihvatio je tužbu i presudio da mlinari moraju platiti uobičajenu daću. Na to su se Juraj Lektorac i ostali

⁷⁹ Isto, 415.

⁸⁰ Seljaci su još 1860. sudskim putem zahtijevali »da se oproste od davanja vlastelinstvu dužnih gornjakah«, ali to u sedam godina nije bilo riješeno. Usp. »Pozor« br. 81, 6. 4. 1867.

⁸¹ Usp. Krestić, n. dj., 420. Autor navodi da neke podatke o toj parnici donosi Stojšavljević u knjizi Šuma i paša str. 204—212. Međutim, tu je obrađena segregacijska parnica Hypolita Pallavicinija i njegovih gornjaka, ali na vlastelinstvu Kerestinec kraj Zagreba.

⁸² Isto.

⁸³ AH — NV, kut. 154, br. 9595, 7. 7. 1867.

⁸⁴ Isto.

vodeničari žalili Namjesničkom vijeću, a oba vlastelinstva su nastojala što prije ubrati mlinarinu ovrhom.⁸⁵

Vlasnici mlinova su u svom utoku naveli da:

1. po uređenom urbaru iz 1836. morali su »od mlina s jednim kolesom« dati samo 2 for. daće (što je carskim patentom iz 1853. potvrđeno), a gospoštija je tražila 4 for. po mlinu;

2. dotad su uz tu daću imali »pravo na potrebno drvo za pravljenje i popravljavanje mlinah bezplatno, dočim ga sada nemaju«;

3. što je rijeka Sava na kojoj »upitni mlinovi leže — c. kr. naredbom javnom cestom proglašena«, pa vlastelinstvo nikakve daće »pribirati nemože«, jer se mlinovi »u području vlastelinstva Ljubljana i Setuš nenalaze«.⁸⁶

Unatoč žalbi savskih vodeničara koja je izgledala logična i uvjerljiva sisački sud je odgovorio da njihov utok »nikakvog temelja neimade« jer se »tražbina gospoštije temelji na ces. patentu od 2. ožujka 1853«.⁸⁷ Namjesničko vijeće je nakon toga ispitalo slučaj, zatražilo novu dokumentaciju, ali samo zato »da se overšbeno utjerivanje zaostale melinščine [...] propisanim putem dozvoli«.⁸⁸

3. Seljačka buna u Podgrađu kraj Marije Bistrice 1866.

Seljaci Podgrađa, Tugonice, Huma i Selnice u kotaru Marija Bistrica, koji su do 1848. bili kmetovi na gospoštiji Podgrađe, vodili su dugotrajan sudski spor protiv tadašnjeg vlasnika Podgrađa grofa Antuna Schlippenbacha zbog daća za šumske i izvanselišne težake.⁸⁹ Budući da je kotarski sud u Mariji Bistrici donio odluku da moraju davati uzvratnu daću za drvvariju i šumske težake, morao je tamošnji sudac Dragutin Balog obavijestiti o tome 1862. urbarski odbor zagrebačke županije i zamoliti odobrenje za ubiranje svih zaostataka od 1848. do 1859.

Urbarski odbor nije prihvatio zahtjev kotarskog suda iz formalnih razloga jer nije dostavljena vjerodostojna dokumentacija o šumama, njihovim vlasnicima i užitnicima. Odbor je htio točno znati koji su viškovi šuma u doba urbarske regulacije ustupljeni bivšim podložnicima s odobrenjem vlastelinstva, ali uz uvjet da vlastelinu daju određen broj težaka ili sprega (tj. da odrađuju za to što se koriste šumom). Doista, Schlippenbach je

⁸⁵ AH — NV, kut. 155, br. 3570, 27. 1. 1868.

⁸⁶ Isto.

⁸⁷ Isto.

⁸⁸ Isto.

⁸⁹ Usp. o tome Stojsavljević, Šuma i paša, 130—135. i Krestić, n. dj. 415—416. Oba autora navode među pobunjenim selima Tugovicu, a riječ je zapravo o selu Tugonici. Stojsavljević spominje uz Podgrađe i Poljanicu, ali je očito da je zamijenio Poljanicu pod Okićem kao i Podgrađe pod Okićem (str. 130, 209, 210, 211). Općina Marija Bistrica imala je 1869. godine 843 kuće sa 6882 stanovnika, dakle osam po zadružnoj kući, ali svega 96 konja i 1532 komada stoke.

naveo popis seljaka i njihove obveze prema selištima,⁹⁰ ali ih Urbarski odbor nije uzeo u obzir, iako su se temeljili na urbarskim promjenama iz 1779. i 1781, jer nisu bili priloženi ovjereni prijepisi tih dokumenata. Zbog toga su zatraženi originali ili kopije tih akata iz kojih bi se moglo točno utvrditi kolika i kakva su u prošlosti bila izvanurbarska podavanja. Isto tako naloženo je sudu da uvjeri bivše kmetove da su u skladu s odredbama carskog patenta od 1853. čl. 17. morali davati šumske težake sve dotle dok se ne otkupe od tih podavanja i postanu stvarni vlasnici šuma.

Seljaci nisu priznali da su uživali pravo drvarije iz vlastelinskih šuma na temelju urbara, nego su tvrdili kako oni posjeduju zajedničku šumu koja nema veze s vlastelinovom. To im Urbarski odbor nije povjerovao, ali je naložio da se njihova tvrdnja ispita.⁹¹ Kotarski sud je nakon toga zatražio i dobio od Schlippenbacha dodatnu dokumentaciju i kompute (obračune daća) za više godina i prema njima utvrdio da su seljaci do 1848. bili dužni davati dva težaka od jednog selišta godišnje i da moraju gospostiji Podgrađe davati i dalje drvariju, ali prema čl. 31. carskog patenta od 1853. samo u novcu i to 1 for. i 20 kr. po selištu godišnje.

Urbarski odbor je nakon toga u prosincu 1862. prihvatio zahtjev vlastelinstva, odnosno odluku kotarskog suda u Mariji Bistrici, i zaključio da bivši podložnici moraju platiti sve zaostatke od 1848. do 1859. i to u novcu. Isplata je određena u šest rata s tim da se prva ima isplatiti za dva tjedna.⁹² U obrazloženju odluke navodi se da su i do 1848. seljaci davali urbarske težake kao naknadu za drvariju, a budući da ta daća nije ni jednom odlukom ili patentom ukinuta, oni su morali i dalje plaćati sve dok se odnosi između bivših kmetova i vlastelinstva ne urede preko urbarskog suda. Isto tako je dokazano da su seljaci do 1848. davali šumske težake za šume koje su na upotrebu dobili kao višak preko urbarske kompetencije. Budući da su te šume i dalje ostale na uživanje seljacima, a kako ih patent od 1853. nije izričito ukinuo, morali su i dalje davati šumske težake (ručne i tegleće).⁹³

Seljaci su smatrali da su oštećeni pa su se žalili Namjesničkom vijeću, ali bez uspjeha jer su dobili samo sniženje daće na dva težaka. Naime, niži organi su im odredili da plate 1 for. i 20 kr. srebra po sesiji na godinu, a Namjesničko vijeće je to snizilo na 20 krajcara u srebru. Nakon te odluke seljaci su tražili pravdu kod Dvorske kancelarije i pokušali dokazati da oni nisu nikada plaćali, odnosno davali težake za obje šumske daće. Oni su čak tvrdili da izvanselišnih šuma i nije bilo, pa ni izvanselišnih šumskih težaka. Pozvali su se na urbarske terezijanske regulacije, ali se na to nije išlo jer je Dvorska kancelarija priznala i podgradske kompute (obračune daća) kao vjerodostojne isprave javnog značaja i na temelju njih prihvatila u potpunosti odluku Namjesničkog vijeća.⁹⁴

⁹⁰ Usp. Stojasavljević, *Suma i paša*, 133—134.

⁹¹ AH — Acta Comitatus Zagrabienensis, kut. CCCLXIX, 1861—1862, Zapisnik sjednice Urbarskog odbora od 1. prosinca 1862.

⁹² Isto.

⁹³ Isto.

⁹⁴ AH — DK, kut. CXV, br. 1103, 1862.

Nakon toga seljacima nije više preostao ni jedan pravni lijek pa su nastojali čim više odgoditi isplatu zaostalih šumskih daća koje su smatrali neopravdanima; uz to su se počeli dogovarati o zajedničkom otporu predstojećoj pljenidbi. Iz spisa Namjesničkog vijeća i Dvorske kancelarije doznajemo da su u listopadu 1864. bili osuđeni »na platež zaostalih remanencijah ter šumskih težakah«, ali su zbog teške unutarjopolitičke situacije i rata 1866. uspjeli odgoditi sudsku ovrhu.⁹⁵ Ipak, u svibnju 1866. pojavio se u Podgrađu kotarski pristav iz Marije Bistrice Gjuro Hondvej i vlastelinski službenik Miškulin s oružanom pratnjom od dva žandara. Dočekalo ih je 200 do 300 seljaka naoružanih kolcima i poljoprivrednim oruđem.⁹⁶ Kad im je pristav objasnio zašto su došli, usprotivili su se pljenidbi i izjavljivali da »vole umrieti svi za jednoga, jedan za sve, nego da im se bilo što uzima i prodaje«. ⁹⁷ Budući da se pljenidbena komisija našla opkoljena brojnim seljacima, nije se usudila uredovati, nego je napustila selo.⁹⁸

Budući da je prva ovrha kotarskog suda bila »po obvezanicah nasilno osuđena«, zamolila je zagrebačka županija Namjesničko vijeće da odobri vojni brahij od jedne satnije vojnika i da silom ubere zaostale daće pljenidbom.⁹⁹ Potkraj studenoga 1866. Namjesničko vijeće je odobrilo zahtijevani brahij i 8. prosinca je sudska komisija pod vodstvom kotarskog suca Dragutina Baloga i satnije vojnika satnika Antuna Stercza upala u Podgrađe. Na prilazima selu čuli su pucjavu i zvonjavu zvona što je bio ugovoreni znak za uzbunu. Oko Schlippenbachova dvorca i po okolnim uzvisinama skupilo se više stotina naoružanih seljaka koji su prijetili vojsci.

U međuvremenu je pao mrak pa je satnik zakonačio s vojskom u dvorcu, a drugi dan ujutro krenuo s pratnjom u selo. Dočekali su ih sa svih strana pobunjeni seljaci kojih je »po obližnjih bregih i šumah sakupljeno bilo više stotinah«, a bili su »svakoversnim oružjem naoružani«. ¹⁰⁰ Najprije je sudac Balog pozvao seljake da se primire, ali su oni postali još nemirniji. Zatim je naprijed stupio satnik Stercza, ali su ga pobunjenici odmah napali i nisu mu dali govoriti. Izvukao je sablju i jedva se obranio od dva napadača. Zbog toga je odmah naložio da vojnici nataknu bodeže, napune puške i krenu na seljake, a ovi su, ne čekajući, napali prvi. Počela je pucjava, pale su prve žrtve i pobunjenici su nagnali prema okolnim šumarcima. Nakon toga je satnik povukao vojsku, a seljaci su se okupili na rubu šume i počeli opet pucati na vojnike. U sukobu

⁹⁵ Isto, kut. CLXXXIII, br. 4817, 13. 12. 1866.

⁹⁶ Usp. Krestić, n. dj., 415. O otporu seljaka pisao je i zagrebački list »Sviet« br. 53 od 6. 6. 1866. ovo: »... u selu Podgorju ondješnji i okolišnji seljaci silom se suprotstavili dražbi marve, sudbeno zaplijenjene radi gorskoga kvara počinjena gospoštiji grofa Schlippenbacha...«

⁹⁷ AH — NV, kut. 210, br. 1698, 27. 2. 1867.

⁹⁸ Seljacima je nekoliko dana prije toga javljeno da će sudska komisija doći u selo. Zato su se pripremili i rekli da će njen dolazak najaviti pucanjem iz mužara kako bi se skupili u što većem broju i tako spriječili pljenidbu. Tako se i zbilo, pa su se seljaci okupili u dvorištu Jakova Biškupa gdje je komisija namjeravala zaplijeniti svinje, a druga skupina je bila na brijegu ponad sela.

⁹⁹ AH — DK, kut. CLXXXIII, br. 4817, 13. 12. 1866.

¹⁰⁰ Isto kao i bilj. br. 91.

je pet seljaka odmah ubijeno, više ih je ranjeno, a među vojnicima ranjen je jedan poručnik i pet redova.¹⁰¹ Poginula su trojica iz marijabistričkog i dvojica iz susjednog stubičkog kotara.¹⁰²

Tada se vojska opet povukla neobavljena posla u Schlippenbachov dvorac i odatle zatražila iz Zagreba nova pojačanja.¹⁰³ Odmah je odobrena jedna četa slunjske krajiške pukovnije, ali je Balog poručio da se vojska ne šalje jer su se seljaci primirili, poslali svoje predstavnike u dvorac i najavili da će se razići i platiti presuđene daće. U Podgrađe je odmah »glede seljačkoga ustanka« i za »provedenje karne (krivične; D. P.) iztrage« upućen sudski istražitelj iz Zagreba Nikola Melinčević. On je nakon istrage utvrdio da su seljaci prije bune imali »predbježni dogovor« o organiziranju otpora i da su bili potpomognuti »pristašami svojimi iz obližnjih selah, osobito iz kotara stubičkoga od davna na glasu od buntovnoga nagona...«. Pobunjenici su prije dolaska vojske »neprestanim zvonjenjem po svih obližnjih kapelah i pucanjem mužaraha« namjeravali »privlačiti još veći broj pristašah iz sve bližnje okolice...«.¹⁰⁴ O jakosti i žestini seljačkog otpora on piše: »Izvanredno ovo biesnilo tamošnjega žiteljstva i njihove priprave na daljnji odpor, sve rastući broj ustašah (tada je to značilo ustanike; D. P.) prisiliše vojničtvo, da se povratu u grad Podgrađe i tako do daljnega ostane u defenzivi.«¹⁰⁵

Melinčević je predložio da se pobunjenici primjerno kazne jer su bili više puta opominjani, dva puta su odbili sudsku naoružanu komisiju i suprotstavili se vojsci.¹⁰⁶ Namjesničko vijeće je odmah zamolilo Dvorsku kancelariju da što prije naloži pokretanje krivične istrage putem Banskog stola u Zagrebu.¹⁰⁷ Namjesničko vijeće s banom Šokčevićem na čelu predložilo je da se u Saboru izglasa »Odkupni zakon« koji je već bio u nacrtu,¹⁰⁸ a Dvorska kancelarija je doista odmah odobrila sudsku istragu. Sve je urađeno vrlo brzo, kako bi se primirilo javno mnijenje, ublažio mučan dojam ove seljačke bune i spriječile nove bune kojih je tada bilo vrlo mnogo osobito u središnjem dijelu građanske Hrvatske.

Prilikom istrage o uzrocima i povodu bune u Podgrađu uhićeno je i odvedeno u istražne uze više desetaka seljaka za koje se smatralo da su bili kolovođe. Protiv njih je na županijskom sudbenom stolu u Zagrebu povedena 27. veljače 1867. sudska parnica. Devetnaestorica je pobunjenika osuđena na

---

¹⁰¹ O sukobu imamo suvremeni izvještaj. Kad je satnik bio napadnut, zapovijedio je vojsci »juriš na selo s bajunetama«, ali »opreše mu se seljani pucajuć iz puškah i obranivši (ranili su; D. P.) nekoliko vojnikah«. Nakon toga je satnija zauzela selo »isteravši iz njega seljake, koji su se na berda povukli« i otud »jednako pucali, ter tako vojništvo u selu neimadajase potrebite zaštite«, zbog čega se satnija vratila »opet u grad Podgrađe« (Isto kao bilj. 93).

¹⁰² Isto.

¹⁰³ »Pozor« br. 325 od 12. 12. 1866. pisao je kako ban Šokčević u Podgrađe šalje čak četiri nove satnije.

¹⁰⁴ AH — DK, kut. CLXXXIII, br. 4817 od 13. 12. 1866.

¹⁰⁵ Isto.

¹⁰⁶ Isto.

¹⁰⁷ Isto, br. 4940 od 19. 12. 1866.

¹⁰⁸ Isto kao bilj. br. 98.

tešku tamnicu od jedne i pol do pet godina zbog zločina ustanka.¹⁰⁹ Među njima je bilo 12 iz Selnice, 4 iz Huma, 2 iz Podgrada i jedan iz Tugonice. Budući da sudski podaci ne sadrže imovno stanje i visinu porezne obveze, ne možemo objektivno raspravljati o gospodarskom i socijalnom položaju seljačkih vođa.¹¹⁰ Znamo da su svi bili katoličke vjere, 14 oženjenih, pet neoženjenih, najmlađi je imao 21 a najstariji 57 godina. Većina ih je bila mlada od 35 godina, a prosječna dob je bila 32 godine.¹¹¹ Dakle, bili su to uglavnom mladi ljudi koji nisu pamtili vrijeme podložništva prije 1848.

Prvooptuženi Petar Skoliber, 30-godišnji seljak iz Huma, osuđen je na najtežu kaznu: pet godina teške tamnice zbog zločina ustanka. Sudjelovao je u prvom sukobu 25. svibnja i u drugom 9. prosinca 1866. Priznao je kako su se već prije dogovorili da će spriječiti dražbu seljačkog imetka. Zbog toga je bio 25. svibnja u dvorištu Jakova Biškupa kad su prvu komisiju spriječili u oduzimanju pokretne imovine, a zatim sudjelovao u okršaju s vojskom u prosincu iste godine. Po tri godine tamnice dobili su Ivan, Josip i Juro Bukvić, Ivan i Juro Kurešić (ili Knežić), Ivan Mitrečić i Andro Purgar, svi iz sela Selnice; Ivan Perlić i Valent Šimunec iz Huma i Valent Strupelj (ili Hrupelj) iz Podgrada. Sud je utvrdio da nitko nije posebno nagovarao druge na pobunu, da se ni jedan od njih pa ni Petar Skoliber, koji je najviše kažnjen, ne može smatrati kolovođom, jer se nije »ničim od ostalih odlikovao, osim što je nešto više vikao«. Sud je obrazložio da to, prema tadašnjim kriterijima nije bila buna nego ustanak, jer »vojništvo nebiaše izaslano da narušeni mir povрати« nego samo da dođe u selo i svojim prisustvom omogućiti izvođenje pljenidbene ovrhe.¹¹²

Zanimljivo je napomenuti da su seljaci, kao i u nemirima 1848. i 1883. u istom kraju,¹¹³ prema pisanju zagrebačkog »Pozora« spominjali Gupca i stubičku puntariju: »Mora se još napomenuti, da je narod, dok se je bunio i na odpor dogovarao također u našoj historiji poznatoga Gubca spominjao, da moraju njegova vremena opet nastati, da se moraju gospoda potući, pak da će onda tekar dobro biti.«¹¹⁴

¹⁰⁹ Sudbeni stol iz Zagreba obavijestio je Dvorsku kancelariju 10. travnja 1867. da je kazna postala pravomoćna i da su svi seljaci »kazan svoju nastupili« (AH — NV, br. 2244).

¹¹⁰ Iz popisa seljačkih dugova što ga je objavio Stojsavljević u knjizi Šuma i paša, str. 133—134, doznajemo da je od obitelji čiji su članovi otišli u zatvor bili ukupno dužni: Bukvić I. 136. for. za 1 selište; Bukvić II. 60 for. za 1 i 3/8 selišta; Mitrečić I. 54 for. za 2 selišta; Mitrečić II. 61 for. za 2 i 1/8 selišta; Skoliber 29 for. ali za samo 5/8 selišta. Iz tih podataka možemo zaključiti da su svi seljaci imali prilično zemlje, osim Skolibera, ali ne znamo da li su to bile male obitelji ili zadruge, što je vjerojatnije.

¹¹¹ Podaci prema sudskom zapisniku od 27. veljače 1867. koji je sačuvan u AH — DK, kut. CCX, br. 1698.

¹¹² Isto.

¹¹³ Usp. o tome moj rad Seljački nemiri u stubičkom kraju 1883. godine, Historijski zbornik (Šidakov zbornik) XXIX—XXX, Zagreb 1966/77, 397—407.

¹¹⁴ »Pozor« br. 58, 11. 3. 1867.

4. Seljački nemiri na vrbovečkom vlastelinstvu 1867.

Vlastelinstvo Vrbovec promijenilo je u toku 19. stoljeća desetak gospodara. Godine 1863. kupio ga je uz imanje Rakovec, Šabac i Đurdišće doseljeni Francuz Ivan Pellien za 400 000 forinti i nastojao da što prije samo sjećom i prodajom šume izvuče uloženi novac i još se obogati.¹¹⁵ Prema kasnijem izvještaju velikog župana križevačkog doznajemo da je vlastelinstvo kupljeno iz »rukuh kamerálnih« i to za svotu »razmierno neznatnu«. Od toga je strani kupac »izvukao liepi novac« iz šume Gaj, pa »jedino iz derva hoće izerpiti koristi nadmašuje cielu kupovnu svotu«.¹¹⁶

U jesen 1865. provedena je između Pelliena i okolnih seljaka iz Poljane, Lonjice, Kusanovaca, Cernice, Hruškovca itd. šumska segregacija, ali su se seljaci osjećali oštećeni pa su odmah podnijeli tužbu. Hruškovčani su smatrali kako im je nepravedno oteta šuma Mokrica,¹¹⁷ a Poljančani su pak tvrdili kako im je dodijeljena šuma tri sata hoda daleko, zbog čega se ne mogu njome u potpunosti koristiti.¹¹⁸ Da su seljaci zaista bili oštećeni, potvrdio je i kotarski sudac Nikola Predoević.¹¹⁹ Zbog toga oni osporavaju »valjanost ciele segregacije«¹²⁰ i ističu da je šuma »Lug« »izključivo seljačka« i da vlastelinstvo u njoj »nikakvo pravo neimade«.¹²¹ Pa i križevačka županija u jednom izvještaju tvrdi da prilikom provođenja segregacije »nisu najviše odredbe tako u obzir uzete, kako bi se u obzir uzeti bile imale«.¹²²

Još potkraj 1866. je veliki župan križevački Ljudevit Vukotinović pisao Namjesničkom vijeću o položaju seljaka uopće, a poglavito na imanjima koja su kupili stranci: »Naš narod mnogo pati, ima teretah podnašati svake versti, zato je dužnost vlastih, da se u pitanju glede puka našega [...] tj. glede segregacije šumah i pašnjakah postupa čovječno i pravedno, a osobito u predielih koje poplaviše tuđinci u namjeri da se okoriste narodnim blagom na štetu siromašnoga puka.«¹²³ I bečki »Novi Pozor« je nakon nemira u Vrbovcu pisao da seljaci ne priznaju segregacijske parnice, da ih drže za privremene, a one nisu uvijek ni pravedno provedene. Međutim, na seljacima nije krivnja za nemire i bune. To pokazuje i činjenica da se bune i odu-

¹¹⁵ E. Laszowski, Iz prošlosti Vrbovca, Zagreb 1921, 41. Usp. i Krešić, n. dj., 417—419. Općina Vrbovec imala je 1869. godine 1496 kuća sa 10245 stanovnika, dakle 6,8 po kući, te 1181 konja i 4779 goveda.

¹¹⁶ AH — NV, kut. 153, br. 4001, 15. 3. 1867. Veliki župan upozorava da bivši podanici ne smiju biti prikraćeni za račun »tuđinca jedino iz špekulacije ovamo došavšeg«.

¹¹⁷ Isto.

¹¹⁸ AH — NV, kut. 153, br. 7600, 19. 5. 1867.

¹¹⁹ Isto kao bilj. 110. Uskoro je Banski stol ispitao navode suca Nikole Predoevića i ustvrdio kako je on, tobože, iznosio »neistinita fakta«, jer se seljaci nisu žalili na postupak oko segregacije. Zbog toga mu je izrečen ukor s obrazloženjem da njegov postupak uznemiruje seljake (AH — NV, kut. 153, br. 4001, 12. 4. 1867).

¹²⁰ AH — NV, kut. 153, br. 2262, 11. 2. 1867.

¹²¹ AH — NV, kut. 153, br. 5579, 13. 4. 1867.

¹²² Isto kao bilj. 112.

¹²³ AH — NV, kut. 153, br. 4001, 15. 3. 1867. Dopis je upućen NV dne 1. 12. 1867.

piru segregaciji samo na nekim imanjima, a na drugima, npr. onima u vlasništvu zagrebačkog kaptola, seljaci su podjelom šuma zadovoljni.¹²⁴

Budući da su seljaci iz Poljane smatrali šume svojim vlasništvom, nisu čekali rješenje svoje žalbe na segregacijski postupak, nego su se i dalje njima koristili, sjekli drva i građu, napasali stoku i žirili svinje. Zbog toga su bili u stalnoj svađi i sukobu sa šumarskim osobljem, a 19. veljače 1867. su napali i na oružnike koji su pokušali uhititi Terka Sarkanića i još dvojicu seljačkih predvodnika.¹²⁵ Zbog tog otpora vlastima bilo je prijedloga da se traži vojnička pomoć i seljaci primoraju da ne upadaju u šume. Međutim, veliki župan križevački Ljudevit Vukotinović misli da bi angažiranje vojske bilo vrlo skupo i pogubno za seljake.¹²⁶ S tim se slaže i Namjesničko vijeće i piše da je brahij ipak nasilno a ne preventivno sredstvo i da se upotrebljava samo u najtežim slučajevima.¹²⁷ Zagrebački Banski stol je predlagao brahij obrazlažući to time da su Poljančani u spomenutom sukobu 19. veljače pružili otpor kotarskom sucu i velikom županu, da su napali oružnike i uz prijetnju smrti im oteali seljačke kolovođe Sarkanića i drugove. To je po tadašnjem krivičnom zakoniku bio ustanak protiv vlasti i javnog reda i mira.¹²⁸

Nakon toga je u Poljanu upućeno posebno istražno povjerenstvo sa sucima Nikolom Predoevićem i Hergešićem. Oni su uhapsili i odveli u istražni zatvor devetoricu seljaka koje su smatrali vođama i saslušali svjedoke. Kad su pokušali izvršiti očevid u šumi Lug, naišli su opet na seljački otpor, pa su se 4. travnja obratili kotarskom sudu u Vrbovcu sa zahtjevom da se uz pomoć vojničke sile odstrane seljaci i njihova stoka iz šume.¹²⁹ Zahtijevali su također da se iz sela protjeraju neki Tomašić iz Lonjice i bivši krajiški časnik Marković, rodom iz Čemernice kraj Topuskog, jer oni, navodno, bune seljake.¹³⁰ Šumari su pokušali 9. travnja zaplijeniti seljacima stoku, ali im to nije pošlo za rukom jer su seljaci stoku preoteli. Tom prilikom isticali su ponovno da je šuma njihova i da će je prije zapaliti nego prepustiti vlastelinstvu.¹³¹ Tri dana nakon toga stigla je i komisija Banskog stola iz Zagreba s nalogom da ispita kako je provedena segregacija i utvrdi štetu, ali joj to seljaci nisu dopustili. I opet su isticali da šuma pripada njima a ne Pellienu. O seljačkom otporu u Poljani poslao je križevački podžupan 13. travnja slijedeći brzoglasnik u Zagreb: »[...] opire se cijelo selo Poljana sa 636 dušah«.¹³²

I vlasti i Pellien su se pobojali da se nemiri iz Poljane ne prošire u druga sela koja su također bila nezadovoljna segregacijom. Zbog toga je Pellien zaprijetio da će, ako mu se ne pruži odgovarajuća zaštita, uputiti žalbu fran-

¹²⁴ »Novi Pozor« br. 11, 17. 9. 1867. Ta tvrdnja je uperena ne samo protiv stranaca nego i domaćih gospodara kakav je u to doba bio i Levin Rauch na čijem su se imanju u Šišljaviću toga ljeta digli seljaci

¹²⁵ AH — D. K., br. 905, 22. 2. 1867. Izvješće zemaljskog oružničkog zapovjedništva »o pobuni stanovnikah miesta Poljane« nije se sačuvalo, nego samo popratni dopis.

¹²⁶ Isto kao bilj. 114.

¹²⁷ AH — NV, kut. 153, br. 3350, 1. 3. 1867.

¹²⁸ Isto.

¹²⁹ AH — NV, kut. 153, br. 5423, 12. 4. 1867.

¹³⁰ Isto kao bilj. 115.

¹³¹ AH — NV, kut. 153, br. 5447, 12. 4. 1867.

¹³² AH — NV, kut. 153, br. 5579, 13. 4. 1867.

cuskom poslanstvu. U žalbi Namjesničkom vijeću ističe kako seljaci žele uživati svu vlastelinsku šumu, a to će, ako se u tome uskoro ne spriječe, uraditi i seljaci iz Lonjice, Luke i drugih sela. Istodobno piše kako još nema snage koja bi se uspješno oduprla »tim stotinama ljudi naoružanih puškama, sekirom, rogljama...«. Njima bi se »na glas zvona« pridružile »žene i sve ostalo pučanstvo«. ¹³³ Ipak, unatoč otporu, Poljančani su svladani uz pomoć vojske 19. travnja 1867. i otada do jeseni iste godine na vrbovečkom vlastelinstvu je bio mir. Seljaci su bili zauzeti poljoprivrednim radovima i nisu upadali u šumu.

Jedan izvještaj Julija Bubanovića (bilježnika županije križevačke i povjerenika za vojnički brahij) iz svibnja 1867. govori da se seljaci nisu uzaluđ bunili. Bubanović tvrdi da segregacija ipak nije bila dobro provedena, da je seljacima dodijeljena šuma tri sata udaljena, pa predlaže da im se dade na služnost nova šuma jer su bili oštećeni. Na to namjesničko vijeće u svom otpisu tvrdi kako segregacija nije samo gospodarsko nego i političko pitanje, pa zbog toga komisije moraju biti objektivne i svoj rad temeljiti na zakonskim propisima i uputama. ¹³⁴

U rujnu 1867. kad je žir dozrio, izbili su na imanjima Vrbovec i Rakovec novi nemiri. Seljaci iz Lonjice i Kusanovca utjerali su svoje svinje i stoku u šume Jasenovce i Vranje koje su prema segregaciji pripale Pellienu. Budući da lugari i šumočuvari nisu uspjeli istjerati stoku, vlastelin je zamolio pomoć kotarskog suda u Vrbovcu. Sud je 9. rujna uputio u šumu pristava Dragutina Parapatića s pratnjom i nalogom da stoku zaplijeni i dotjera u Vrbovec. Njima su se pridružili vlastelinov sin Gjuro, nadlugar i dva lugara. Kad su sa oko 100 komada stoke krenuli prema Vrbovcu, napali su ih seljaci, muškarci, žene i djeca naoružani sjekirama i kolcima i pokušali oteti im stoku. ¹³⁵ Ali su »oružnici opaziv rečenu hrpu ljudi jurišali na iste, pak se je tako ista hrpa razbježala«. ¹³⁶ Tom prilikom su žandari uhitili četiri seljaka koji su došli vidjeti da li su i njihove svinje zaplijenjene, pa su ih odveli i zatvorili u Vrbovcu. Usput su naišli na još jednu skupinu naoružanih seljaka, ali su i nju oružnici rastjerali i došli s plijenom u Vrbovec. ¹³⁷

Nepuni sat nakon dolaska, kad su se povjerenstvo i oružana pratnja već bili razišli, došlo je u Vrbovec oko šezdesetak naoružanih seljaka (»sa sekirama, kolci i jednom puškom«) i pokušali iz školskog obora otjerati svoju stoku. Čuvari su ih nastojali spriječiti, a zatim je dotrčao i vlastelinov sin i skočio pred seljake. Oni su ga uhvatili, počeli tući i ranili u glavu, ali u taj čas »naide ovdje jošte deseće se oružništvo, koje nasilnike htjede otierati, ali se ovi suprotstaviše«. Zbog toga su oružnici morali upotrijebiti oružje i »ovom prigodom od nasilnikah jedan je na miestu mrtav ostao, dva su od njih ranjena, a ostali se razperše i pobignu«. ¹³⁸

¹³³ AH — NV, kut. 153, br. 5637, 13. 4. 1867.

¹³⁴ AH — NV, kut. 153, br. 7600, 19. 5. 1867

¹³⁵ AH — DK, kut. CCXXV br. 1144, 14. 3. 1868.

¹³⁶ Isto.

¹³⁷ Isto.

¹³⁸ »Narodne novine« br. 209, 12. 9. 1867. Vrbovački sud je izvijestio Namjesničko vijeće da je »jedan žitelj ustrieljen i dvojica ranjeni« pa molit pomoć za gušenje budućih nemira (AH — NV, kut. 153, br. 12—993, 10. 9. 1867).

U strahu od novoga napada i seljačke osvete vlastelin i sudska komisija su zatražili od Namjesničkog vijeća vojničko pojačanje »da se uzderži sigurnost osobe i imetka«, a ono je odmah obavijestilo Dvorsku kancelariju da su u Vrbovec uputili dvije satnije vojnika, jer su seljaci prijetili gospoštiji paležom. Za političkog povjerenika brahijalnog imenovan je vrbovečki kotarski sudac, a sudbeni stol županije križevačke dobio je nalog da počne opsežnu sudsku istragu o seljačkom istupu.¹³⁹

Cetrdesetak dana prije toga izbio je sukob na imanju Šišljavić kraj Karlovca koje je bilo u vlasništvu upravo imenovanog banskog namjesnika Levina Raucha. Budući da se u to vrijeme naveliko radilo oko nagodbe između Austrije i Ugarske i da su na vlast došli unionisti, dakle pristaše Ugarske, opozicijski »Novi Pozor« je napisao kako je u Vrbovcu, koji je vlasništvo »njekog Francaza«, buknuła seljačka buna u kojoj je »više seljaka palo, mnogo ostalo ranjenih« i »kolo zaigrano barunom Rauchom (u Šišljaviću; D. P.), igralo se nadalje. Ovo je našalost nesreća velika, kojoj neće na put stati vika za unijom« (s Ugarskom: D. P.).¹⁴⁰

Sukob u Vrbovcu imao je svoj sudski i financijski epilog. Naime, spomenute dvije satnije su došle u Lonjicu i Kusanovac, kako je već rečeno, jer je novo Namjesničko vijeće s Rauchom na čelu bilo mnogo oštrije prema seljacima nego dotadašnje Šokčevićevo. U Lonjicu koja je imala 590 stanovnika i Kusanovac sa 148 ljudi stigla je 13. rujna vojska, tj. sto momaka i 3 časnika varaždinsko-đurđevačke pukovnije. Seljaci su ih mirno primili i ukonačili, a zatim je vojska pregledala sve šume, ali stoke nisu našli. Zbog toga je 17. rujna asistencija raspuštena jer su seljaci obećali da će se mirno vladati.¹⁴¹ Za troškove vojničke asistencije seljaci Lonjice morali su platiti 263 for. troškova i to prema veličini imetka, odnosno prema poreznoj obvezi. Da bismo dobili približnu sliku o poreznim opterećenjima toga doba, donosimo tablicu najbogatijih i petorice najsiromašnijih seljaka:¹⁴²

Red. br.	Ime i prezime	Porezna obveza	Razrezana asisten.
1.	Mato Horvatić	121 for. i 91 novč.	17. for. i 66 novč.
2.	Andro Kralj	116 for. i 58 novč.	16 for. i 90 novč.
3.	Imbro Altobas	114 for. i 20 novč.	16 for. i 55 novč.
4.	Ivan Čakor	113 for. i 05 novč.	16 for. i 38 novč.
5.	Martin Horvatlinović	96 for. i 81 novč.	8 for. i 62 novč.
6.	Marko Gjuretec	35 for. i 25,5 novč.	5 for. i 10 novč.
7.	Andro Blažutić	30 for. i 78 novč.	4 for. i 3 novč.
8.	Gjuro Rakiševac	26 for. i 7 novč.	3 for. i 77 novč.
9.	Andro Horvatinović	18 for. i 6,5 novč.	2 for. i 61 novč.
10.	Mara Gecek	1 for. i 66 novč.	23 novč.

¹³⁹ AH — DK, kut. 219 br. 4301, 12. 9. 1867.

¹⁴⁰ »Novi Pozor« br. 8, 13. 9. 1867.

¹⁴¹ AH — NV, kut. 153, br. 13389, 18. 9. 1867.

¹⁴² AH — NV, kut. 153, br. 15767, 30. 10. 1867.

Ova tablica pokazuje da je selo bilo već znatno raslojeno jer se i porezne obveze kreću od 1 do 121 for. Zatim možemo zaključiti da su porezne obveze bile prilično velike i da su ih seljaci mogli namiriti samo prodajom šume i drva, a ne i prihodom od zemlje. Svoje proizvode, uostalom, nisu tada imali gdje prodati jer još nije bila sagrađena željeznička pruga kroz Vrbovec. Uz imena nekolicine seljaka stoji da troškove asistencije nisu zbog siromaštva mogli platiti.¹⁴³

Za nemire u Vrbovcu i okolici sudbeni stol županije križevačke izrekao je 30. listopada 1867. za ono vrijeme vrlo teške kazne tamnice zbog zločinstva javnog nasilja. Seljaci Franjo Horvatić i Mato Gjuretec kažnjeni su sa 4 godine teške tamnice; Imbro, Ivo i Mato Brenušić, Breko Magjar, Andro Blažetić i Pavao Habijanec po dvije godine i još dvojica seljaka po 9 mjeseci. Oni su odmah uložili priziv na tu presudu, a Banski stol ih je, tobože u nedostatku dokaza, oslobodio krivnje.¹⁴⁴ Bio je to, očito, kompromis zbog loše provedene segregacijske parnice. To je, uostalom, tvrdio i kotarski sudac Nikola Predoević koji je najprije bio ukoren, a u jesen iste godine premješten iz Vrbovca.¹⁴⁵

5. Seljačka buna u Šišljaviću

U Šišljaviću, selu na lijevoj obali Kupe, dvadesetak kilometara nizvodno od Karlovca, došlo je 1867. do najmasovnije i najkrvavije seljačke bune u šezdesetim godinama 19. stoljeća u Hrvatskoj. I tu se radilo o šumskoj segregaciji, odnosno sukobu s vlastelinstvom braće Levina i Đure Raucha oko posjedovanja i iskorištavanja šume »Šišljavički lug« te oranice »Močvar« i »Ogarje preko puta«.¹⁴⁶ Na području vlastelinstva bilo je oko 1500 jutara šume, 89 urbarskih selišta i 111 »zadružnih, vrlo napučenih kućah«.¹⁴⁷ Segregacijski postupak kojim je trebalo izdvojiti seljačke šume od vlastelinskih počeo je još 1860. kad je prvostepeni sud dodijelio selu na uporabu 480 jutara šume i pašnjaka.¹⁴⁸ Na obostranu žalbu Banski je stol 1865. dao seljacima čak 800 rali, ali su se tada braća Rauch žalili, pa je Stol sedmorice 1866. donio konačnu odluku i dosudio seljacima samo 326 jutara.¹⁴⁹ Budući da su šišljavički seljaci smatrali da je šuma »Šišljavički lug« njihovo vlasništvo i da je nepravедno oteta i data vlastelinstvu, pokušali su to svoje pravo dokazati putem Kr. dvorske kancelarije, odnosno žalbom izravno na vladara.¹⁵⁰ Tako je taj spor prešao sve sudske organe i dospio pred tadašnje najviše sudište.

¹⁴³ Isto.

¹⁴⁴ AH — DK, br. 33/1 i 1144/315, god. 1867.

¹⁴⁵ Sudac Nikola Predoević se žalio na ukor, ali mu nije pošlo za rukom da se opravda (AH — NV, kut. 153, br. 13297, 16. 9. 1867).

¹⁴⁶ Usp. Krestić, 420—426. Stojsavljević u spomenuta tri rada nije pisao o ovoj seljačkoj buni.

¹⁴⁷ »Pozor«, br. 182, 9. 8. 1867. God. 1869. imao je Šišljavić 1401 stanovnika i 139 zadružnih kuća, dakle prosječno 10 ukućana u zadruzi.

¹⁴⁸ Isto.

¹⁴⁹ Isto. Zapravo toliko su dobili za urbarsku ispašu, a za drvarenje još 197 jutara s tim da se te površine izdvoje iz šume »Šišljavički lug«. Usp. Krestić, n. dj. 420.

¹⁵⁰ Isto.

Utok, odnosno žalbu na odluku Stola sedmorice napisao je Šišljavićanima poznati zagrebački odvjetnik Nikola Krestić.¹⁵¹ Nju su trojica seljaka s Androm Kapudžijom Matašinom odnijeli osobno u Beč i predali Dvorskoj kancelariji. Bili su slabe sreće jer im je i ta žalba odbijena, ali nisu odustali, nego su se vratili Krestiću da im sačini novu. Budući da nisu bili zadovoljni s onim što je uradio jer on nije zahtijevao povratak na stanje prije segregacije, a na tome su baš seljaci inzistirali, napustili su Krestića i po preporuci jednoga seljaka uputili se Danielu Šuškoviću, začasnom jurasoru zagrebačke županije. On nije bio pravi nego samo priučeni pravnik i već je zastupao neke Šišljavićane u bivšim sporovima s braćom Rauch. Kad je pregledao Krestićevu žalbu, obećao je seljacima da će sastaviti bolju i zahtijevati obnovu parnice. Usput se ponudio da će, ako imaju dosta novaca, s njima krenuti i u Beč.¹⁵² Šišljavićani to nisu prihvatili, nego su u Beč uputili spomenutog Andru Kapudžiju i Miju Hercega Jureška. Oni su predali žalbu u carski kabinet, ali i opet bez uspjeha, pa su se vratili Šuškoviću da napiše novu. On je ustvrdio da je žalba bila dobro sastavljena, ali nije došla, navodno, u prave ruke. Zbog toga se i opet ponudio da će s njima na put. Ipak, u Beč su pošla spomenuta dvojica i, kako rekoše, predali su molbu caru. Kad je i ovaj zahtjev odbijen, seljaci su se opet vratili Šuškoviću, koji je rekao kako, tobože, ionako ide u Beč pa će žalbu osobno predati na pravo mjesto.

Krenuo je stoga s Hercegom u Beč, a Kapudžija se vratio u Šišljavić. Uskoro je Šušković počeo slati pisma šišljavićkoj općini preko seoskog župnika Josipa Vidmara, a on ih je dostavljao Đuri Žuniću, seoskom učitelju koji je obavljao i dužnost općinskog bilježnika. U njima je Šušković izvještavao o stanju njihovog predmeta i na fin način iznuđivao novce i produžavao svoj boravak u Beču obećavajući kako će uskoro sve osobno srediti.¹⁵³ Žalbe, međutim, nisu mogle uspjeti jer se Šušković u njima pozivao na Urbarski zakon iz 1836. i zahtijevao ponovnu raspravu. Carske patente iz 1853. i 1857. nije uopće poznavao, a prema njima nije bilo moguće u segregacijskim parnicama vraćati parnicu u »stanje predašnje«. Tako je Šušković, igrajući pred seljacima učenog »fiškala«, proveo u Beču oko 6 mjeseci, dakako na račun šišljavićke općine koja je troškove zastupanja i parnice kao porez razrezala na sve općinare. Kasnije je na suđenju priznao da je za to vrijeme napisao pet do šest »molbenicah«, ali su sve bile redom odbijane.¹⁵⁴

Budući da je poslove obavljao bez nazočnosti Mije Hercega, ovaj je posumnjao u njega i vratio se natrag u Šišljavić. Seljaci su slijepo vjerovali Šuškoviću koji je obećavao da će »revidirati urbar i odnošaje njihove« pa su optužili Hercega da je prešao na stranu braće Rauch. Zbog toga su u Beč poslali Kapudžiju. Njega je Šušković poveo u Peštu ministru Andrassyju koga su

¹⁵¹ N. Krestić je od 1847. vodio odvjetničku kancelariju u Zagrebu, ali se uz to bavio i politikom i bio urednik »Slavenskog juga« (1848). Za zastupnika je izabran 1861. i pripadao je najprije Narodnoj a zatim Mažuranićevoj Samostalnoj narodnoj stranci Od 1873. do 1884. bio je predsjednik Hrvatskog sabora.

¹⁵² AH — DK, kut. CCXXV, kor. br. 33/1, br. spisa 5309, 12. 12. 1868 (rezultati sudske istrage).

¹⁵³ Isto.

¹⁵⁴ Isto.

zamolili za pomoć u sporu. Otuda su se vratili u Beč gdje su uskoro bili uhvaćeni i pod stražom dopremljeni u Zagreb.¹⁵⁵

Za vrijeme dok je trajao postupak oko spomenutih parnica i žalbi, osobito 1866. i 1867. seljaci su upadali u »Šišljavički lug« sa sjekirama, kolima i stokom. Bili su nekoliko puta uhvaćeni od gosposkijskih lugara, kao npr. 2. listopada 1866. i 26. ožujka 1867. kad su »silovitim usrtom« ušli u »allodialno zemljište gosposkijske šišljavečke 'Močvar' zvano«.¹⁵⁶ Te oranice su zacijelo od 1844. bile alodijske, ali od 1860, kad je provedena segregacija, seljaci upadaju preko njiva u šumu, pa počinju sudski procesi koji su bili uvod u bunu 1867. Prvi put je seljacima sudskom odlukom 1862. zabranjeno smetanje posjeda braće Rauch, a spomenutom presudom Stola sedmorice 1866. zemlja je vraćena u posjed imanja Rauch i utvrđene su međe.¹⁵⁷ Do tada je »Močvar« davan na jednotrećinski zakup seljacima, poglavito seljačkom izaslaniku u Beču Andriji Kapudžiji Matašinu.¹⁵⁸ Kad su seljaci 26. ožujka 1866. upali na vlastelinski posjed, potjerali su Rauchove sluge-orače s tvrdnjom da je ta zemlja njihova, a ne vlastelinska. Kasnije na sudu, seljak je B. Zvonar izjavio da su to uradili zato jer bez »Močvara« »ne mogu živiti«.¹⁵⁹

Kad su nakon završene segregacijske parnice u njihovu korist 1866. braća Rauch prodali »Šišljavički lug« stranoj tvrtki »Hirschlers Erben«,¹⁶⁰ ona je počela ubranu sječju gustih pokupskih hrastika. Bio je to povod općini Šišljavić da se požali zagrebačkoj županiji i zahtijeva »da se obustavi sječenje njezine vlastite šume po vlastelinih Gjuri i Levinu Rauchu«. Ako se to odmah ne uradi, šume će, koje se već tri mjeseca sijeku, biti posve upropaštene.¹⁶¹ Žalba je doprla i do Namjesničkog vijeća u kojem su je Mojsije Baltić, Nikola Melinčević i dr. odbili po čl. 33 Patenta iz 1857. koji isključuje »svaku verst povrata u stanje prijašnje«, pa i u slučaju lošeg zastupanja kakvo je, po mišljenju Šišljavićana, bilo ono Nikole Krestića, prvog šišljavičkog odvjetnika.¹⁶² Da bi potkrijepili svoje pravo na uživanje i posjedovanje »Šišljavičkog luga«, oni su žalbi priložili i dvije presude u prijašnjim sporovima s vlastelinstvom i to iz 1768. 1846. Namjesničko vijeće ih je odbacilo s tvrdnjom da su one »bez svake važnosti i upliva na upitnu parnicu«, pa, ako bi ih i usvojili, mogli bi izazvati neželjene posljedice, a to se, prema njihovu mišljenju, u interesu »pravosudne uprave dopustiti nemože«.¹⁶³ To je uskoro potvrdila i Kr. Dvorska kancelarija i u nazočnosti M. Kuševića, E. Jellacicha, O. Utješenovića i dr. odbila zahtjev Šišljavićana s obrazloženjem da se ne može dopustiti »novizacija u segregacijskoj parnici glede šume i paše«.¹⁶⁴ Budući da je žalbu uskoro odbio i kralj,¹⁶⁵ Šišljavićani su iskoristili sve pravne instance, ali nisu ipak

¹⁵⁵ Isto.

¹⁵⁶ Isto, br. 2980, 11. 7. 1868.

¹⁵⁷ Isto, br. 5309.

¹⁵⁸ Isto.

¹⁵⁹ Isto.

¹⁶⁰ Bilo je to inozemno dioničarsko društvo koje su vodili braća Hirschler.

¹⁶¹ AH — NV, Kut. 152, br. 3390 5. 3. 1867.

¹⁶² AH — NV, Kut. 152, br. 5235, 5. 4. 1867, priglog br. 1864, 7. 3. 1867.

¹⁶³ Isto.

¹⁶⁴ Isto.

¹⁶⁵ Žalba je bila odbijena u travnju 1867. Usp. Krestić, n. dj., 421.

odustajali, nego su nastojali zapodjenuti novu parnicu o istom predmetu.¹⁶⁶ Htjeli su da se sudska odluka »putem delegacija podvrgne reviziji vrhovnog sudišta u Pešti ili Beču«, ali su prije toga predlagali da jedna nepristrana vojnička komisija izmjeri sporno zemljište.¹⁶⁷

Istodobno su i braća Rauch uz pomoć svojih odvjetnika zahtijevali ubrzanje parnice i odbacivanje zahtjeva seljaka koji su, prema njihovoj prijavi, stalno činili nasilje u »Šišljavičkom lugu« što im je bio zakonski oduzet. Još u jesen 1866. seljaci su »jatovice« tjerali svoje svinje u vlastelinske šume (to je bilo doba žirenja) i zauzeli »alodialnu zemlju«, tj. spomenutu oranicu »Močvar«, iako ona nije bila predmetom segregacijske parnice. U svibnju 1867. su blizu 1000 grla stoke utjerali u šumu, zatvorili mogućnost izvoza trupaca tvrtki »Hirschlers Erben« i nametnuli joj 500 for. dažbine za upotrebu seoskih putova.¹⁶⁸ Namjesničko vijeće je odbacilo njihov zahtjev o plaćanju putarine i prevozarine i zaključio da je taj namet braći Hirschler nezakonit. Naređeno je da se zaključak provede makar i uz upotrebu sile.¹⁶⁹ Isto tako je određena istraga u vezi s razrezanim općinskim porezom za uzdržavanje njihova odvjetnika Šuškovića i Hercega u Beču. Šišljavičkoj općinskoj upravi je zbog tih nedopuštenih nameta podijeljen ukor, a isto tako i kotarskom sucu Ladislavu Lopašiću¹⁷⁰ iz Banije (danas dio Karlovca na lijevoj obali Kupe) zbog »hrđavo vođene istrage«.¹⁷¹

Braća Rauch su se često žalili da se istraga u vezi sa sporom oko »Šišljavičkog luga« i »Močvara« vodi namjerno sporo i da su se zbog toga seljaci toliko ojuočili da se čak »sperdaju od njih« i »zasmiehivaju nad timi naredbama«. Oni tvrde da su sudske organi nesposobni i da su upravo oni krivi što su još u svibnju 1867, dakle godinu dana nakon završetka segregacijske parnice, seljaci upadali sa stokom u »Šišljavički lug«.¹⁷² Isto tako su braća Rauch okrivili općinu Šišljavič što se ne odaziva na pozive kotarskog suda banijskoga, zatim što silom ubiru od općinara porez za uzdržavanje predstavnika u Beču za koje su potrošili čak 1 700 for. i zavaravali seljake da će Njegovo Veličanstvo donijeti odluku u korist Šišljavičana. Oni ističu navodnu »mlitavost i nevaljalost političkih organa« koji su, po njihovu mišljenju, krivi za anarhiju

¹⁶⁶ AH — NV, kut. 152, br. 2165, 8. 5. 1867.

¹⁶⁷ Isto, br. 2184, 12. 5. 1867. Spor između Šišljavičana i braće Rauch započeo je oko šume »Šišljavički lug«, zatim se nastavio zbog oranice »Močvar«, a kasnije su se seljaci osmjelili i pokušali ići dalje. Tako su J. Žeger i drugovi tužili vlastelinstvo zbog zemljišta »Ograja preko puta«. Kotarski sud banijski im je tužbu odbacio jer je dokazano da je ta površina još 1843. bila sa seljacima zamijenjena za zemljište zvano »Rog« koje su oni i tada uživali. Na tu odluku se Šišljavičani nisu dalje žalili (AH — DK, kut. CCXV, br. 3479, 2. 8. 1867).

¹⁶⁸ AH — DK, kut. CCXIV, br. 2666, 18. 6. 1867. Vidi i kut CCXV, br. 3399/1160, 12. 7. 1867. Braća Rauch tvrde u svojoj žalbi da su seljaci zauzeli »alodialnu zemlju »Močvar« zvanu koja niti nije bila predmetom segregacije.

¹⁶⁹ AH — NV, kut. 152, br. 8876, 22. 6. 1867. Usp. i br. 7863 od 1. 6. 1867. te kut. 153, br. 11008, 9. 8. 1867.

¹⁷⁰ Po svemu sudeći, Ladislav Lopašić nije bio u nikakvom srodstvu s povjesničarom Radoslavom Lopašićem koji je tih godina bio pristavom u Severinu na Kupi.

¹⁷¹ Isto kao bilj. 163.

¹⁷² Isto.

na selu. Ako to vlasti ne suzbiju, oni prijete da će na silu odgovoriti silom, a odgovornost će, prema njihovoj tvrdnji, pasti na one »koji nisu kadri svoju službu dostojno obnašati«. ¹⁷³ Tu su poglavito mislili na svoje protivnike iz Narodne stranke, tj. Ivana Kukuljevića, velikog župana zagrebačkog, i bana Josipa Šokčevića.

Nakon gotovo godinu dana uvjeravanja i popuštanja poduzete su protiv šišljavičkih seljaka oštrije mjere. U selo je poslan kotarski pristav iz Banije Milan Vrabčević s nalogom da naplati silom dug od 94 for. koji su morale platiti tri kućne zadruge: Čujko Doričini, Čujko Ciglari i Vukići. Istodobno je morao službeno uvesti šišljavičku gospoštiju u posjed oranice »Močvar«. ¹⁷⁴ Kad je 8. srpnja s općinskim bilježnikom iz Donje Kupčine Gnjatovićem došao u Šišljavić, pozvao je općinske starješine da ga vode do spomenutih kuća, ali su to oni odbili. Čim su seljaci čuli da je došla sudska komisija, skupili su se kod zadružne kuće Čujko Doričinih i odobravali domaćinu Tomi Čujku koji je izjavio da nema ništa za egzekuciju. Njih pedesetak je vikalo: »Nedaj niš' po egzekuciju, nemaju pravice zato!« Najborbenija je bila domaćica Bara Čujko koja je i prijetila. Zbog otpora komisija nije obavila ništa, nego se uputila do kuće Čujko Ciglara, ali su ih seljaci onamo pratili s Barom Čujko na čelu. Tu su vikali: »Močvar je naš a ne baronov!« Kad je spomenuta Bara počela prva čupati kolce i njima prijetiti sudskoj izvršnoj komisiji, krenuo je Vrabčević prema Vukićima i u »Močvar«. Uznemireni seljaci su ih slijedili, udarali kolcima po natkrivenoj kočiji i na križanju ceste prema »Močvaru« i Karlovcu spriječili ih da idu na njivu, nego samo pravcem prema Karlovcu s povcima: »Ovo je vaš put!« Ispratili su ih grumenima tvrde zemlje koje su bacali na kočiju. ¹⁷⁵

Kad nije uspio prvi put, Vrabčević se obratio upravi zagrebačke županije i zatražio dvije satnije vojnika za brahij »proti otpornim Šišljavićanom«. Odo-brena mu je samo jedna satnija, a to je potvrdilo i Namjesničko vijeće i imenovalo za političkog povjerenika Simu Heržića, kotarskog suca iz Ozlja. On se sa sucima Lopašićem i Vrabčevićem uputio 29. srpnja ponovo u Šišljavić, ali su ih seljaci dočekali spremni. Već na ulazu u selo čekalo je oko 200 ljudi, a zvono je i dalje zvonilo na uzbunu i pozivalo seljake na otpor. Iako su pozvani da se razidu i dopuste vojničkom brahiju i komisiji da uđu u selo, seljaci su to odbili i izjavili da u Šišljavić mogu ući samo komisija i časnici, a nikako ne i vojska. Govorili su da je neće pustiti pa makar propali. Istodobno su zahtijevali da im komisija pokaže odobrenje Njegovog Veličanstva da smije

¹⁷³ AH — NV, kut. 152, br. 8051, 31. 5. 1867. Rauch piše da je županijska uprava »neshodna« i »nesposobna«.

¹⁷⁴ AH — DK, kut. CCXXV, br. 5309, pril. br. 1726, 8. 7. 1868. Povreda posjeda sastojala se u tome da su, npr., Vukići prešli 13. prosinca s kolima i dva vola preko njive »Močvar« u susjednu šumu. Iako su tvrdili da su se tim putem uvijek služili, bili su osuđeni na plaćanje globe koja je mnogostruko nadilazila svaku moguću štetu (AH — NV, kut. 154, br. 9726, 1. 7. 1867).

¹⁷⁵ Isto, br. 5309. Seljaci su bili solidarni i branili su svi tri oštećene zadruge jer su smatrali da su oštećeni vlastelinskim inatom. Oni su izjavljivali da što se danas događa jednomu, može se sutra (dogoditi) drugomu (»Pozor«, br. 175, 1. 8. 1867.).

u selo jer su smatrali da su u pravu i da će kralj njihovu žalbu uvažiti.¹⁷⁶ Naime, oni su, prema izjavi seljaka Mike Brezovića Matina na saslušanju, molili povjerenika Heržića da ne ide u selo dok ne dobiju odgovor od kralja kome su uputili »molbenicu«. Isto tako su tvrdili da u općinskom uredu imaju pismo od Velikog banskog stola iz Zagreba u kojem, navodno, stoji da je »Močvar« njihov a ne braće Rauch. Te dvije činjenice opravdavaju veliku seljačku borbenost i upornost jer su smatrali da brane pravednu stvar i da će im najviše upravno-sudske instance u zemlji dati na kraju pravo.¹⁷⁷

Unatoč seljačkom opiranju vojska je bodovima na puškama prokrcila ipak put u selo, a za njom je ušlo i sudsko povjerenstvo. Međutim, seljaci im nisu dopuštali da ulaze i u njihova dvorišta, nego su ih usmjeravali prema Kupčini. U međuvremenu se na zvonjavu koja je navještavala opasnost sakupilo oko 600 seljaka, žena i djece. Kad je vojska zauzela borbeni poredak, a sudac Lopašić pokušao izvesti ovrhu, opet su zazvonila zvona, a seljaci su na taj ugovoreni znak pograbili kolce i razno poljoprivredno oruđe i suočili se s vojskom. Heržić je napokon uvidio da bez prolijevanja krvi neće moći izvesti sudsku ovrhu, pa je naložio satniku da povuče vojsku iz sela. Tako su se i komisija i brahij od jedne satnije vratili neobavljenom poslu u Rečicu, odnosno Karlovac.¹⁷⁸

Upravo tih dana su se u Hrvatskoj zbile na najvišim upravno-političkim položajima znatne promjene. Nakon ostavke bana Josipa Šokčevića (27. srpnja) za banskog namjesnika imenovan je barun Levin Rauch, jedan od suvlasnika imanja Šišljavić. Istodobno je smijenjen s dužnosti velikog župana zagrebačkog Ivan Kukuljević Sakeinski, a to je značilo da su vlast u Hrvatskoj umjesto narodnjaka preuzeli unionisti. Zbog toga i »Pozor«, do tada list Narodne stranke, postaje oporbeno glasilo i odmah objavljuje vijest kako je »Vukmanička kompanija dobila zapovied, da ide u Šišljavić čuvati Rauchovo imanje proti razjarenim seljakom«.¹⁷⁹ Odmah zatim isti list javlja kako je satnija krajišnika zaista stigla u Šišljavić (29. srpnja), ali je tamo naišla na »znatan odpor skupljenih do 200 uzrujanih seljakah, muževah i ženah oboružanih kolci i kamenjem«. Iako su satnik i povjerenik nagovarali seljake da se razidu, to im nije pošlo za rukom, jer su seljaci stajali kao stijena pred vojskom i izjavljivali da radije vole poginuti negoli popustiti. Zbog takvog nenaadanog otpora satnija se povukla u selo Rečicu, a političko i sudsko povjerenstvo u Karlovac. O svom neuspjehu javili su odmah banskom namjesniku Rauchu, Namjesničkom vijeću i Dvorskoj kancelariji, odnosno kralju.¹⁸⁰ Uprava zagrebačke županije javila je Namjesničkom vijeću da se Heržićevu brahiju oduprio čak 700—800 ljudi i moli da se za vojničku asistenciju odobre još 4 satnije, odnosno ukupno 500 vojnika. Drugi podžupan Mirko Bušić odobrio je ipak samo još 200 krajišnika za umirenje Šišljavićana.¹⁸¹ Bušić je osobno sa još 14 oružnika stigao odmah u Rečicu i otud su 31. srpnja zorom zajedno s komisijom i vojskom krenuli opet na Šišljavić.

¹⁷⁶ Isto, br. 5309. Seljaci su upravo fanatično vjerovali u svoje pravo i u kralja koji će to samo potvrditi.

¹⁷⁷ Isto.

¹⁷⁸ Isto.

¹⁷⁹ »Pozor«, br. 170, 26. 7. 1867.

¹⁸⁰ Isto, br. 175.

¹⁸¹ AH — DK, kut. CCXXV, br. 5309/1868.

Kad su se približili selu, dočekala ih je »sila svijeta« koji su grnuli prema mostiću na ulasku u selo s karlovačke strane. Da bi spriječili mogući sukob i riješili stvar na miran način, poslali su najprije po župnika Vidmara i seoskog starješinu, ali im to nije pošlo za rukom jer su seljaci odbijali i pregovore i izvršenje pljenidbe. Nakon toga su oružnici pokušali rastjerati seljake hladnim oružjem i prokrciti ulazak u selo, ali je i opet sve bilo bez rezultata jer su se seljaci i njima oduprli »oboružani sa željeznimi rogljama, kolci, kosami i cjepovi« i tako spriječili »svako napredovanje oružnikah«. Kad su jednog oružnika seljaci ranili u ruku, »izpale oružnici a ujedno i njekeji vojnici svoje puške na seljake«. ¹⁸² Na mjestu je palo pet mrtvih, osam teško i pet lako ranjenih seljaka, a ostali su se u panici razbjegli. Tek nakon krvoprolića vojska je mogla ući u selo i obaviti svoj posao. Budući da je uskoro umrlo još četvero ranjenih pobunjenika, ukupno je poginulo devet seljaka, a od toga su čak tri bile žene. ¹⁸³ Podaci o broju mrtvih i ranjenih nisu u svim izvještajima isti jer su se seljaci nakon sukoba razbjegli i posakrivali. Tako, npr., oružnički major Koppitsch koji je bio u Šišljaviću javlja Namjensničkom vijeću da je 10 seljaka na mjestu mrtvih, a oko 40 ranjenih. ¹⁸⁴ Karlovački kapetan šalje brzojav da je poginulo 12 muškaraca i dvije žene, a ranjeno je 30 do 40 seljaka. ¹⁸⁵ Vojno zemaljsko zapovjedništvo piše o sedmorici mrtvih i neoznačenom broju ranjenih, ¹⁸⁶ a isto se tvrdi i u izvještaju zagrebačke županije. ¹⁸⁷ Ova dva podatka su bila do 1. kolovoza posve točna, a zatim su još dva ranjenika umrla. To potvrđuje i karlovački fizik dr. M. Dražić koji je sa svojim ranarnikom Križekarom došao na mjesto sukoba, pregledao mrtve i povezo rane ranjenima. Poginuli su: F. Matasić, M. Brezović, J. Kapudžija, T. Iviček Hulina i A. Hulina (vojnik na dopustu), a do 1. kolovoza umrli su još P. Žeger i Kata Brezović. ¹⁸⁸

Teški pokolj pobunjenih seljaka odjeknuo je nemilo ne samo u Hrvatskoj nego i u drugim zemljama Habsburške monarhije. S obzirom da se zbilo na imanju hrvatskog banskog namjesnika i istaknutog unionista Levina Rauča, dobio je ne samo socijalno nego i nacionalno-političko obilježje. Tako, npr., mađarski list »Hon« odriče sukobu sa seljacima svako političko značenje jer se, navodno, spor vodio samo oko puta i pašnjaka. Iako podržavaju Rauča, ipak ističu da se on prenaglio i da nije odmah trebao poslati vojsku i egzekuciju, pa bi »ciela gungula izostala«. ¹⁸⁹ »Pozor« nato odgovara da pobuna nije takva kako o njoj govore domaće, bečke i peštanske novine, posebice liberalno novinstvo. Odbacuje odmah mogućnost da se u tom neizvjesnom prednagodbenom vremenu šišljavićki sukob dovede »u svezu s političkim pitanji naše domovine«. ¹⁹⁰ Po mišljenju uredništva za nered u agrarnim odnosima krivo je nepotpuno i nedorečeno zakonodavstvo kada su donošeni sa-

¹⁸² Isto.

¹⁸³ Isto.

¹⁸⁴ AH — DK, kut. CCLXXVII, br. 335, 1. 8. 1867.

¹⁸⁵ Isto.

¹⁸⁶ Isto, kut. CCXV, br. 4484, 3. 8. 1867.

¹⁸⁷ Isto, br. 3520/499, 4. 8. 1867.

¹⁸⁸ AH — NV, kut. 154, br. 10833, 1. 8. 1867.

¹⁸⁹ »Pozor«, br. 182, 9. 8. 1867.

¹⁹⁰ Isto.

mo carski patentni umjesto »podpunih zakona«, a zna se tko se protivio zakonodavnoj djelatnosti na području agrara.¹⁹¹ Tjedan dana kasnije isti list otvoreno piše da se tome u Saboru protivila upravo »stranka unionistička«, a to potvrđuju i saborski zapisnici.¹⁹² Njima su u tome pomagali carski savjetnici i tadašnji upravitelji Dvorske kancelarije.¹⁹³

Istodobno se postavilo pitanje: tko je huškao seljake protiv vlastelinstva, osobito protiv braće Rauch? O tome je počela novinska rasprava između vladinih »Narodnih novina« i oporbenog »Pozora«. Vladin list piše o »žalostnom sukobu« koji se zbio na imanju »banskog namjestnika baruna Raucha«,¹⁹⁴ a zatim da je za »podticanje seljaka optužen i stavljen u istražni zatvor g. Š (Daniel Sušković; D. P.) koji je zbog zastupanja Šišljavićanah boravio u Beču.«¹⁹⁵ U svim izvještajima »Narodnih novina« pokušava se dokazati kako se drukčije i nije moglo, kako je sukob s upornim seljacima bio neizbježan jer su se digli »opetovano proti izveršenju pravomoćne osude« njoj su se, da pače, oduprli činom.¹⁹⁶ Prema njihovu mišljenju, seljaci su bili »zavedeni pakostnimi zlotvornimi nagovaranjem« pa su se zbog toga oduprli i vojničkoj sili.¹⁹⁷ Iako se pučanstvo općine Šišljavić nalazilo u »očitom otporu proti zakonitoj oblasti«, nastojalo se, prema pisanju vladinog organa, izvesti ovrhu bez uporabe sile i vatrenog oružja. Međutim, komisiju i oružanu asistenciju dočekaše seljaci »zvierinskom vikom mašuć sjekirami i drugim oružjem«. Na sve pozive da se razidu odgovarali su »samo urlikanjem, prietnjami i izjavom, da četa može samo preko krvi uljesti u selo.«¹⁹⁸ Nisu ustuknuli ni kad je na njih krenuo streljački stroj krajišnika s bodovima na puškama, pa ni kad su im se vojnici približili na rastojanje »persa u persa«, nego su,

¹⁹¹ Isto.

¹⁹² Isto, br. 187, 16. 8. 1867.

¹⁹³ Isto. Kuntić, n. dj., 82—83, piše da je veleposjed u Hrvatskoj toga doba bio u teškom položaju, osobito zbog velikog poreznog opterećenja. Zato su sve mjere unionističke vlade, koju su činili najveći veleposjednici, išle za tim da ga ojačaju i da služe »interesima velikog i zemljišnog posjeda uopće«. Sve promjene u agraru, a njih je u pedesetim i šezdesetim godinama bilo mnogo, provedene su »na račun seljaka, dakle sitne buržoazije i mimo bitnih interesa trgovine, obrta i industrije, prometa, a u smislu i s težnjom da veliki posjed dođe do potpore«. Krestić, n. dj., 407, prihvaća zaključke Lj. Kuntić i dodaje da su se zbog toga upravo unionisti borili protiv poreza i prikazivali tu borbu kao težnju za ustavnosću i municipalnim pravima Hrvatske. Tako su borbu za vlastite interese opravdavali tobožnjom borbom za prava Hrvatske i seljaštva koje je uvijek podržavalo onoga tko im je govorio protiv poreza. Zbog toga su od 1860. do 1862. seljaci gotovo prestali plaćati poreze. Kad su unionisti 1867. preuzeli vlast, promijenili su i odnos prema porezima, a dakako i prema seljacima.

¹⁹⁴ NN, br. 175, 1. 8. 1867.

¹⁹⁵ Isto, br. 183, 10. 8. 1867. Zanimljivo je dodati da je Sušković u Beču sve poduzimao da se dočepa novaca i zarade. Tako je podnio zahtjev za izdavanje lista na njemačkom jeziku pod nazivom »Union«, ali je njegovu molbu za novčanu potporu odbila Dvorska kancelarija s obrazloženjem da nema sredstava (AH — DK, kut. CCXV, br. 2977/990, 4. 7. 1867).

¹⁹⁶ NN, br. 177, 3. 8. 1867.

¹⁹⁷ Isto.

¹⁹⁸ Isto.

dapače, jednom oružniku rasjekli ruku, a drugog, navodno, iz puške ranili, pa su zbog toga vojnici ipak morali upotrijebiti vatreno oružje.¹⁹⁹ I tek kad »opale perve verste navalne kolone u gomilu, ova se okrenu i razbije na sve strane iz sela«.²⁰⁰

Nakon sukoba vojska je prenočila u selu i idući dan je Heržić pozvao seljake da im razloži situaciju i potrebu plaćanja sudskog duga i troškova brahija, ali mu se odazvalo samo 16 ljudi. Oni su rekli da će se posavjetovati s ostalim seljacima i donijeti odgovor. Drugi dan su došla samo dvojica seoskih starješina i općinski pandur i izjavili da nitko od Šišljavićana »o pokorenju i platežu čuti neće«.²⁰¹ Heržić je na to zaprijetio da će vojsku rasporediti po kućama i čekati dok se ne plati potreban iznos. Nakon toga je sudac Lopašić uveo Raucha u vlasništvo oranice »Močvar«, ali se ni tome nije odazvao ni jedan seljak. Svu stoku sakrili su po šumama da je vojska ne pohvata i ne proda za troškove suda i brahija. Kad je komisija vidjela da na taj način ne može ništa uraditi, naredila je vojsci da 2. kolovoza zaplijeni šišljavičku stoku na izlazu iz sela prema Karlovcu kamo su je neki tjerali na sajam. Tako su uhvatili četiri vola seljaka I. Vidovića i prodali ih u Karlovcu za 570 for.²⁰² Za troškove brahija sudac Heržić je ubrao 531 for. i od toga opredijelio za troškove vojske 475, za oružnike 24, sebi je namijenio čak 80 for. za dnevnice, koje je, usput rečeno, obračunao više nego što je smio, tj. umjesto 4 obračunao je 5 for. dnevno. Tu nisu bili uračunati troškovi karlovačkog liječnika i njegova ranarnika.²⁰³

I zagrebački podžupan Mirko Bušić je u svojim izvještajima pokušao opravdati suce, sebe i vojsku zbog pokolja seljaka i dokazivao kako se s njima postupalo obzirno i razborito, ali bez ikakva rezultata, što pokazuje i broj žrtava. Zbog toga on za krvavi ishod krivi »sliepu tverdokornost opirajućih se seljakah«. I on je smatrao da postoje tajni poticaji za bunu koje bi istraga trebala utvrditi.²⁰⁴ Zbog toga je naređeno istraži čak iz Beča da se takvi začetnički nadu i primjerno kazne. Nazočni suci Lopašić i Heržić tvrdili su da je seljak Mato Brezović Matin »u obće prednjak bio« jer je vikao ostalima da ne puste nikako vojnike i oružnike u selo.²⁰⁵ Prema izjavi jednog očevica prednjačila je Bara Čujko Doričina i »vikom i činom bila najperva«, a uz to je imala i kolac u rukama.²⁰⁶ Sumnjalo se na seoskog župnika Josipa Vidmara i okrivljavalo ga se zbog toga što je dao ključeve od zvonika seljacima koji su zvonom pozivali na otpor, ali se kasnije ispostavilo da je on bio star i nemoćan, da su ključevi bili kod zvonara, a od njega su ih uzeli seljaci.²⁰⁷ Sumnjalo se i na učitelja Đuru Žunića, ali se kasnije pokazalo da i on nije bio organizator.²⁰⁸ Većina seljaka je prilikom istrage negirala bilo kakvu organi-

¹⁹⁹ Isto. Prema svemu sudeći, seljaci ipak nisu posjedovali i vatreno oružje.

²⁰⁰ Isto.

²⁰¹ AH — NV, kut. 154, br. 10833, 1. 8. 1867.

²⁰² Isto.

²⁰³ Isto, br. 18300, 19. 12. 1867.

²⁰⁴ AH — DK, kut. CCXV, br. 3520, 4. 8. 1867.

²⁰⁵ AH — DK, kut. CCXXV, kor. br. 33/1, br. 5309, pril. br. 1726, 12. 12. 1868.

²⁰⁶ Isto.

²⁰⁷ Isto.

²⁰⁸ Isto, br. 847/231, 28. 2. 1868.

zaciju i nekog istaknutijeg prvaka i vođu, pa je ispalo da je otpor ipak bio spontan i nedovoljno organiziran. Tvrđili su kako su se skupili na zvuk zvana koje je, kao i obično u sličnim slučajevima, pozivalo na uzunu. Sud je pak zaključio da je zvonom samo dat znak da se seljaci skupe na već prije ugovorenom mjestu, tj. na mostiću koji se nalazi prije ulaska u selo s karlovačke strane. Zbog svega toga posljednji istup ratobornih Šišljavićana (31. srpnja) okvalificiran je kao zločinstvo bune.²⁰⁹

Istodobno s pljenidbom, pokopom poginulih i pružanjem pomoći ranjenima izvršena su i prva hapšenja više od pedesetak seljaka koje su smatrali kolovođama ili najistaknutijim, odnosno najgrlatijim u sukobima s predstavnicima oblasti. Počela je odmah i sudska istraga koja je trajala čitavu jesen, zimu i proljeće 1867/68. Kod Kr. sudbenog stola županije zagrebačke bilo je napokon optuženo za zločinstvo bune 21, javno nasilje 18, bunjenje 6 i za zločinstvo ustanka 5 seljaka.²¹⁰ Za bunjenje su, pored ostalih, bili okrivljeni i spomenuti »fiškal« Daniel Šušković, župnik Vidmar, učitelj Žunić itd.²¹¹

Sudska odluka je donesena 8. svibnja 1868. i prema njoj su za zločinstvo bune osuđena 23 seljaka. Najtežu kaznu od 3 godine teške tamnice dobio je Ivko Kapudžija Matašin, po dvije godine Miko i Juro Brezović, po 16 mjeseci: Stjepan Brezović, Andro Žeger (zvonar), Franjo Brezović, te ostali po 14 mjeseci i Bara Čujko Doričina 6 mjeseci.²¹² Svi osuđeni bili su nepismeni, dvojica su bili vojnici, najstariji među njima imao je 61, a najmlađi 21 godinu. Svi su bili rimokatolici — Hrvati. Gotovo svi su priznali svoje djelo u istrazi, ali su negirali izjavu na sudu i kasnije uložili žalbu na presudu. Uskoro je Banski stol još pet seljaka osudio na vremenske kazne, a dvojicu oslobodio. Među osuđenima bili su Andro Kapudžija Matašin i Joso Družak, tadašnji, odnosno bivši seoski sudac.²¹³ Tu odluku su potpisali suci, zapravo istaknuti političari Makso Prica i Jovan Živković,²¹⁴ zapisničar je bio Vladimir Mažuranić, a kao branitelj se isticao Mato Mrazović, poznati narodnjački političar.²¹⁵ Samozvani seoski odvjetnik, Daniel Šušković, okrivljen je samo zbog krivičnog djela prevare, tj. što je »od žiteljah šišljavićkih preko 300 for. him-

²⁰⁹ Isto, br. 2980/823, 11. 7. 1868.

²¹⁰ Isto kao bilj. 202.

²¹¹ Isto kao bilj. 203.

²¹² Isto, br. 2032/577, 8. 5. 1868.

²¹³ Isto, br. 5309, 12. 12. 1868.

²¹⁴ Jovan Živković je od 1861, kad je postao saborskim zastupnikom, boravio u Zagrebu. Kao pravnik bio je do 1873. član, odnosno vijećnik Banskog stola i Stola sedmorice. U vrijeme ove bune bio je umjereni unionist. Na Saboru 1866. predložio je da se ne pokreće rješavanje urbarskog, zapravo zemljišnog pitanja, nego je tomu pretpostavljao rješenje državnopravnih odnosa (Dnevnik Sabora, 1865—1867, 545). Maksimilijan Prica, zagrebački odvjetnik i političar bio je od 1862. sudac Stola sedmorice. U prednagodbenom razdoblju bio je samostalac, odnosno narodnjak.

²¹⁵ Matija Mrazović je od 1850. vodio odvjetničku kancelariju u Zagrebu, a od 1861. bio je saborski zastupnik. U srpnju 1867. istupio je u skupštini zagrebačke županije protiv unionista i njihovih lažnih obećanja da se neće plaćati porezi ako Hrvatska dođe u državni savez s Ugarskom. Isticao se kao protivnik Rauchova režima i često kao branitelj optuženih seljaka.

benim načinom izmamio«. ²¹⁶ Većina presuda postale su u svibnju 1868. pravo-moćnima, iako su se neki i dalje žalili na visinu kazne. ²¹⁷

Braći Rauch očito nije bio dovoljan samo pokolj seljaka nego su nastojali da putem svoga odvjetnika Sučića utjeraju što više globa i odšteta. Tako su, npr., tužili zadrugu Kapudžija Matašin zbog smetanja posjeda na oranici »Močvar« i za jedan prelazak kolima tražili čak 42 for. i 100 for. uvjetno na godinu dana. ²¹⁸ »Pozor« je pisao kako je ta njiva još 1861. bila seljačka i tek 1866. je sudskom ovrhom predana u ruke braće Rauch koji su tvrdili da su seljaci »svojevoljno i nezakonitim načinom« 1861. spomenutu njivu prisvojili. Tužili su čak i one koji su zimi, kolima ili saonicama, prelazili preko nezasadenog zemljišta i presudom banijanskog suca Lopašića iz inata utjerali vrlo visoke globe i navalili seljacima znatne sudske troškove. ²¹⁹

Iz navedenog vidimo da su braća Rauch svoje pravo vlasništva nastojali zaštititi nesmiljenim novčanim kaznama. Zbog toga su predali sudu čak 67 istovjetnih tužbi protiv većine šišljavićkih kućnih zadruga. Tako su »nakon krvave katastrofe bez svakog milosrđa ovršenim putem dali utjerati ne samo parbene nego i za njih narasle overšbene troškove, realizirane pomoću vojske, zaplijenjenom i poprodanom seljačkom marvom«. ²²⁰ Svaka pojedina tužba iznosila je 30—35 for., što znači da su samo zbog smetanja posjeda, a da nikakva šteta zapravo nije ni učinjena, ubrali oko 2 000 for. ²²¹ Budući da su sve tužbe počivale na istom pravnom temelju, banski je namjesnik mogao predati samo jednu tužbu i na taj način smanjiti barem parnične troškove. U isto vrijeme braća Rauch su od spomenute firme »Hirschlers Erben« dobili za prodaju šume na stablu čak 72 000 for. I od toga, zapravo od narodnih šuma, nisu dali ni forinte za popravak mjesne škole ili crkve, kako je to bilo za mjesnu vlastelu uobičajeno. ²²² Očito je Levin Rauch htio seljake primjerno kazniti da se više nikada ne bi usudili tražiti neke pravice. Zbog toga je »Pozor« ironično napisao kako se Rauch dobro osigurao da više ni jedan šišljavićki seljak ne vozi kola preko njegove zemlje, a za to će mu biti jamstvo »onih deset postreljanih i četrnaest iznakaženih šišljavićkih seljakah«. ²²³

Prilikom parnice protiv seljaka postavilo se jedno pravno pitanje, tj. kako se odnositi prema čitavoj kućnoj zadrugi ako je prijestup učinio samo jedan njezin član? Da li u tom slučaju treba tužiti čitavu zadrugu ili samo toga njenog člana i tko nakon presude treba platiti troškove presude i parbene troškove? Ako se tuži čitava zadruga, onda nju treba pred sudom zastupati njen starješina, a ne tuženi član. Ako se pak tuži jedan član, on mora ići na sud, ali se tada ne može izvesti ovrha protiv jednog dionika koji uostalom i nema svoga osobnog vlasništva. Budući da je Rauch tužio zadrugu i to za prijestupe koje su uradili njihovi članovi, na sud su pozvani starješine, a

²¹⁶ AH — DK, kut. CCXV, br. 4584, 28. 9. 1867.

²¹⁷ Isto, br. 3189, 24. 7. 1867.

²¹⁸ »Pozor«, br. 182, 9. 8. 1867.

²¹⁹ Isto.

²²⁰ Isto, br. 188, 17. 8. 1867.

²²¹ Isto, br. 187, 16. 8. 1867.

²²² Isto, br. 188.

²²³ Isto.

presude su dostavljene okrivljenim članovima. Zadruga su tada odbile mogućnost ovrhe i branile se pred višim sudovima otprilike ovako: »Nas za drugu NN sastojecu se od toliko i toliko članova (muškaraca, žena, djece) nije vlastan nijedan pojedinac sam po sebi zastupati, a nije nas napose vlastan zastupati ukućanin (tuženik), koj se u napadnutoj odluci kuće gazdom imenuje. Mi kao zadrugari uživamo svikolici jednaka prava u pogledu zadružne imovine, neodgovaramo solidarno za pojedine čine pojedinacah. Cijela zadruga može biti obvezna solidarno samo djelom i zakonitom privoljom svih zadrugarah.« To ne može urediti ni kuće-gospodar čija je zadaća »samo rukovoditi gospodarstvom«. ²²⁴ Budući da smetanje posjeda nije izvela čitava zadruga, ili netko po njezinoj privoli, a kako nisu bili svi zadrugari tuženi i na sud pozvani niti saslušani, oni zaključuju da je postupak ništetan, a samim time i ovršna odluka. Takav su utok, odnosno žalbu uputili i Šišljavićani Banskog stolu, ali ona nije zaustavila izvršenje. ²²⁵ Iz toga slučaja se vidi kako austrijski krivični zakonik koji ne poznaje ustanovu kućne ili obiteljske zadruge nije bio prilagođen našim prilikama. Uzalud je »Pozor« predlagao da se obustavi ovrha do konačne odluke Banskog stola jer je autoritet banskog namjesnika bio jači od razumnog postupka prema seljačkoj sirotinji.

Zbog čestih i otvorenih istupa u korist seljaka, a to znači i protiv Raucha, odnosno unionista koji su ga podržavali, »Pozor« je često cenzuriran i napokon obustavljen. Posljednji broj izašao je 19. kolovoza 1867, a njegov zadnji urednik Šime Mazzura kažnjen je s mjesec dana zatvora. ²²⁶ Da ne bi opozicija ostala bez svoga glasila, odlučeno je da se uz pomoć Ivana Vončine i novčani prilog J. J. Strossmayera u Beču pokrene 1. rujna 1867. »Novi Pozor« koji je uređivao Ivan Miškatović. On nastavlja s napadima na Raucha i unioniste koji žele što prije provesti nagodbu s Ugarskom. Iako je taj novopokrenuti list bio izvan dohvata Rauchovih organa prinude, on je indirektnim putem postigao da su ga uskoro počeli cenzurirati, zatim plijeniti, a najzad su ga u proljeće 1868. zabranili, odnosno na neodređeno vrijeme obustavili. U njegovu 15. broju, koji je također bio zabranjen, okrivljeni su Namjesničko vijeće i banski namjesnik Levin Rauch kao krivac za pokolj šišljavićkih seljaka. Oni su, međutim, u svojoj obrani istaknuli da su seljaci, navodno, bili u očitoj buni protiv zakonite vlasti i da su pali samo kao »žertve svoga nasilja«. ²²⁷

²²⁴ Isto, br. 182.

²²⁵ Isto.

²²⁶ AH — DK, kut. CCLXXVII, br. 384 — Pr., 21. 8. 1867. Banski namjesnik Rauch javlja Dvorskoj kancelariji da je izrekao već dvije opomene uredništvu »Pozora«, ali »usperkos tim opomenam sledi časopis taj jošte uvijek pravac koji se s uzdržanjem javnoga mira i reda složiti neđa« i zahtijeva njegovu obustavu na temelju čl. 22 Tiskovnog reda koji je donesen 1852, dakle u vrijeme apsolutizma. Usp. o tome i J. Horvat, Povijest novinstva Hrvatske, Zagreb 1962, 231.

²²⁷ Odgovorni urednik »Novog Pozora« bio je Čeh Franjo Ptačovský, ali samo nominalno jer to nije mogao biti neki ugarski nego austrijski državljanin. O zabrani »Novog Pozora« vidi AH — DK, kut. CCXXV, kor. br. 33/1, br. 34/1868. Namjesničko vijeće je objasnilo da je »Novi Pozor« zabranjen zbog toga što se u njemu pisalo kako je hrvatska vlada podvrgnuta mađarskom utjecaju, da je banska čast zapravo ukinuta, da je ukinuta sloboda tiska, te da su u njemu tvrdili kako je vlada (Namjesničko vijeće, D. P.) krivo za »pokolj seljaka« (vjerojatno u Šišljaviću; D. P.)

Osuđeni seljaci morali su uskoro u tamnicu, a braća Rauch su i dalje nesmetano uživali svoje šume i oranice na šišljavičkom vlastelinstvu izvlačeći iz njih velike prihode. Ipak, u javnosti je ostalo uvjerenje da je Levin Rauch iskoristio svoj položaj da se obračuna ne samo sa svojim bivšim kmetovima nego i s političkim protivnicima iz Narodne i Samostalne narodne stranke. Njegov nesmiljeni i upravo osvetnički postupak prema seljacima na sudovima i prilikom utjerivanja dugova ovrhom pokazuje ne samo razliku u pristupu rješavanju agrarnog pitanja u vrijeme dok su unionisti bili u opoziciji i agitirali na selu za nemire i kasnije kad su preuzeli vlast, nego i klasični pristup agrarnom kompleksu uopće i njegovom rješavanju brutalnim metodama u strahu od mogućih agrarnih nemira većih razmjera koje su najavljivali sve učestaliji istupi seljaka u središnjoj Hrvatskoj.

Nakon hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. i dovršenja većine segregacijskih parnica, te oštih intervencija protiv Podgradana, Vrbovčana i Šišljavičana seljački je bunt bio malaksao. U arhivskim dokumentima i tisku sve je manje podataka o seljačkim oružanim istupima. Isto tako nisam pronašao vjerodostojne izvore koji govore o posljedicama nemira i sukoba u spomenutim selima. Za Šišljavičane se čulo još samo 1869. kad su osuđeni uputili molbu za sniženje kazne zatvora (AH, Fond hrv. min. 2025, 1869). Možemo pretpostaviti da se selo od oko tisuću stanovnika teško oporavilo nakon ugušenja bune koju su platili sa desetak mrtvih, više desetaka ranjenih i dvadesetak utamničenih, te teških sudskih i brahijalnih troškova koje su morali platiti.

Zusammenfassung

BAUERNREBELLIONEN UND UNRUHEN IN NORDWESTKROATIEN IN DEN 60-er JAHREN DES 19. JAHRHUNDERTS

Das feudale System wurde in Kroatien 1848 abgeschafft; die ehemaligen Leibeigenen gelangten zwar in den Besitz des Urbarlandes, auf den übrigen Grundstücken änderte sich jedoch nichts, weil die bisherigen Abgaben für Weinberge, Wälder und Weideflächen beibehalten wurden. Da die Bauern jedoch nicht willens waren, auch weiterhin Abgaben zu entrichten, von denen sie annehmen konnten, sie wären abgeschafft, kam es häufig zu Prozessen, Pfändungen, Zusammenstößen, Unruhen und Rebellionen. Zur gleichen Zeit wurde die Steuerlast erhöht, aber parallel dazu wuchs auch der Widerstand, der sich in steigender Zahl von Diebstählen, Plünderungen, Raubüberfällen, Brandstiftungen und verstärktem Bandeswesen (sog. Hajduken) äußerte.

Die Aufruhren wegen der Benutzung der Wälder, des Weidelandes und der Entrichtung von Abgaben für Weinberge (das Bergrecht oder »gornica«) begannen um das J. 1862 und fanden ihren Höhepunkt 1866/67, am Vorabend des ungarisch-kroatischen Ausgleichs. Zur gleichen Zeit brachen auch drei der größten Bauernrevolten aus, und zwar in Podgrade in der Nähe des Ortes Marija Bistrica, in der Umgebung des Ortes Vrbovec und auf dem Gut Šišljavić unweit von Karlovac, also in Nordwestkroatien.

Die ehemaligen Leibeigenen aus den Dörfern Podgrade, Tugonica, Hum und Selnica (Bezirk Marija Bistrica) lehnten es ab, ihre Knechte Fronarbeit leisten zu lassen als Entgelt für das Benutzungsrecht von Wäldern und Weideflächen

des Grafen Schlippenbach. Obwohl sie alle diesbezüglichen Gerichtsprozesse verloren hatten, widersetzten sich die Bauern auch der vom Gericht eingesetzten Kommission, die durch Gendarmerie und Militär verstärkt war. In diesem Zusammenstoß kamen fünf Bauern ums Leben und mehrere wurden verwundet. Erst danach haben die rebellierenden Bauern alle Abgaberrückstände sowie die Kosten der Militärassistenten bezahlt und mußten auch Gefängnisstrafen verbüßen.

Auf den Gütern Vrbovec und Rakovec rebellierten die Bauern wegen der ungerecht durchgeführten Wälderteilung (Segregation) zugunsten des ebenfalls aus dem Ausland kommenden Besitzers, des Franzosen Pellien. Es erhoben sich die Einwohner der Dörfer Poljana, Lonjica und Kusanovec und drangen widerrechtlich in die Wälder des Großgrundbesitzers ein. Sie wurden erst nach einem Scharmützel in Vrbovec bezwungen, bei welcher Gelegenheit ein Bauer getötet und zwei verwundet wurden. Auch diese Bauern mußten für alle Kosten aufkommen und eine Freiheitsstrafe verbüßen, obwohl es offensichtlich war, daß die Segregation gesetzwidrig durchgeführt war.

Die größte Rebellion brach in Šišljavić an der Kupa aus. Im Juli 1867 rebellierten die Bauern gegen ihre ehemaligen Feudalherren, die Brüder Rauch, von denen einer, Levin, damals Statthalter und bald danach Banus von Kroatien geworden war. Die Streitigkeiten begannen ebenfalls wegen der regelwidrig durchgeführten Segregation der Wälder, erweiterte sich dann auf Fragen des Landesbesitzes und endete mit einem Gerichtsprozeß wegen Besitzstörung. Die Bauern verjagten zuerst die Eintreibungskommission, um dann am 31. Juli auch mit dem Militär zusammenzuprallen. In heftiger Gegenwehr, die zu einem Gemetzel ausartete, kamen 9 Rebellen um (unter ihnen auch drei Frauen) und mehrere von ihnen wurden verwundet. Auch diese Bauern mußten alle Steuerrückstände sowie hohe Gerichtskosten und die Kosten der Militärassistenten bezahlen, und 23 von ihnen wurden zu schwerem Kerker verurteilt.

Die zahlreichen Bauernrebellionen und Unruhen in den 60-er Jahren des 19. Jahrhunderts in Kroatien sind eine Folge der allgemeinen Verarmung der Bauern, der mittleren Gutsbesitzer, ja sogar einiger Grundherren, sowie der ungerecht und gesetzwidrig durchgeführten Segregation der Wälder und Landkomassation. Als weitere Gründe können die erhöhten Abgaben, in erster Linie der Steuern und alte Steuerschulden wie auch Lösungen der agrarischen Verhältnisse, die Unausgegogenheit der damaligen Gesetzgebung neben der bereits sprichwörtlichen Korruption der Verwaltung und Gerichtsbarkeit genannt werden, die in der Regel eher den ehemaligen Feudalherren geneigt waren. All das könnte als Schwäche einer Übergangszeit und strukturelle Krise der kroatischen Gesellschaft an der Wende von dem Feudalsystem zur bürgerlichen Gesellschafts- und Wirtschaftsordnung bezeichnet werden.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva: Savez povijesnih društava Hrvatske,
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Pretpiate i narudžbe šalžite na adresu: Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb,
Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 500 din.

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad
SRH — VII.

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — rujan, 1982.